

PENAUNGAN: UMNO KELANTAN, KEPEMIMPINAN BANGSAWAN
DAN KRISIS KEPEMIMPINAN UMNO
MALAYSIA

6.1: Pengenalan

Setelah hampir tiga puluh lima tahun (1946-1981) golongan bangsawan Melayu terlibat secara langsung di dalam kepemimpinan UMNO Kelantan, akhirnya pada awal tahun 1980-an, pengaruh dan kekuasaan kepemimpinan bangsawan "menemui" zaman penghujungnya. Berbeza dengan suasana di masa yang lalu, cabaran ini bukannya datang dari dalam UMNO Kelantan, tetapi dari kepemimpinan UMNO di peringkat kebangsaan. Akibatnya, ia tidak sahaja mendedahkan UMNO Kelantan kepada perpecahan yang sukar dibendung, tetapi juga telah mencetuskan krisis kepemimpinan di dalam UMNO Malaysia sendiri, sehingga menyebabkan parti tersebut "diharamkan" pada Februari 1988.

Segala-galanya telah bermula apabila Tengku Razaleigh merasakan dirinya cukup kuat di dalam barisan kepemimpinan UMNO di peringkat kebangsaan, dan mahu menggunakan kekuatan itu untuk mewarisi kepemimpinan parti tersebut. Malangnya, dalam perlumbaan untuk menguasai UMNO ini, para pesaingnya telah menggunakan kesempatan itu untuk melemah dan menghancurkan karier

perkembangan tersebut. Justeru, UMNO Kelantan yang diketuainya juga telah turut terseret di dalam senario itu. Implikasinya, kedatangan RME pada tahun 1981 tidak diberikan perhatian yang serius (berbanding dengan RMT) oleh masyarakat Melayu Kelantan, terutamanya dari kalangan ahli-ahli UMNO, walaupun peruntukan yang diberikan kepada Kelantan jauh lebih besar daripada peruntukan RMT iaitu melebihi RM2,800 juta.

Meskipun ahli-ahli UMNO Kelantan tahu bahawa Tengku Razaleigh, selaku Menteri Kewangan berada di sebalik peruntukan yang besar itu, namun mereka juga yakin dan percaya bahawa peruntukan itu hanya dapat dipertahankan sekiranya beliau terus kekal sebagai pemimpin yang berpengaruh di dalam parti dan kerajaan, sama ada di peringkat negeri atau kebangsaan. Oleh kerana itu, perhatian mereka lebih tertumpu kepada usaha untuk mempertahankan kepemimpinan bangsawan, agar perkembangan yang berlaku di dalam kepemimpinan UMNO di peringkat kebangsaan itu tidak menjelaskan peranannya sebagai pemimpin-penaung. Bagi ahli UMNO Kelantan, kepemimpinan Tengku Razaleigh tidak hanya perlu untuk meneruskan kesinambungan proses membangunkan negeri itu, tetapi ia juga penting sebagai "benteng" dan penaung yang mampu mengelakkan parti itu daripada terjerumus ke dalam perpecahan. Ini kerana setiap dari

mereka menyedari bahawa perpecahan dalaman akan mengundang PAS kembali memerintah Kelantan.

Dari segi sejarahnya, senario ini telah bermula sebaik-baik sahaja Perdana Menteri, Dato' Hussein Onn menyatakan hasratnya untuk meletakkan jawatan kerana masalah kesihatan. Walaupun, secara tradisinya, Timbalan Perdana Menteri, Dato' Seri Dr. Mahathir Mohamad akan mewarisi kekosongan yang bakal ditinggalkan oleh Dato' Hussein itu (sama ada sebagai Presiden UMNO ataupun Perdana Menteri), namun kekosongan tetap wujud di peringkat Timbalan Presiden UMNO yang bakal memegang jawatan sebagai Timbalan Perdana Menteri. Mengingatkan Tengku Razaleigh pada ketika itu merupakan Naib Presiden UMNO yang paling kanan (dan juga merangkap Bendahari UMNO), maka para penyokongnya (terutama di Kelantan) merasakan bahawa beliau sepatutnya diberi peluang untuk menjadi Timbalan kepada Dato' Seri Dr. Mahathir.

Malahan, terdapat juga di kalangan penyokongnya yang mahu beliau menandingi jawatan Presiden UMNO yang bakal dikosongkan oleh Dato' Hussein Onn itu.¹ Bagi golongan ini, sekiranya berlaku pertandingan di antara Tengku Razaleigh dan Dato' Seri Dr. Mahathir, kemenangan telah "dilihat" lebih berpihak kepada Tengku Razaleigh. Jangkaan ini berdasarkan kepada *popularity*

yang wujud pada ketika itu, di mana Tengku Razaleigh selaku Menteri Kewangan "dipercayai" jauh lebih popular daripada Dato' Seri Dr. Mahathir. Di samping itu, kejayaan Tengku Razaleigh merebut tempat kedua dalam pertandingan jawatan Naib Presiden UMNO pada tahun 1975, seringkali juga dijadikan kayu pengukur kekuatan tokoh tersebut. Dalam pertandingan itu, Dr. Mahathir, selaku Menteri Pelajaran hanya mampu menduduki tempat ketiga, dengan memperolehi undi sebanyak 474 undi sahaja, sedangkan Tengku Razaleigh, tanpa jawatan di dalam kabinet telah berjaya memperolehi undi sebanyak 642 undi. Ini bermakna, Tengku Razaleigh telah mendapat kelebihan sebanyak 168 undi, berbanding dengan jumlah undi yang diperolehi oleh Dr. Mahathir. Manakala, Encik Abdul Ghafar Baba, selaku pemenang pertama telah berjaya memperolehi 838 undi.²

Memandangkan hubungan yang erat diantara Encik Abdul Ghafar Baba dengan Tengku Razaleigh, maka golongan yang mahukan Tengku Razaleigh bertanding melawan Timbalan Perdana Menteri yakin dan percaya bahawa Encik Ghafar dan para penyokongnya akan memberikan undi mereka kepada Ketua UMNO Kelantan itu. Jadi, keadaan ini dengan sendirinya membolehkan Tengku Razaleigh memenangi jawatan Presiden parti. Keyakinan ini menjadi bertambah kuat memandangkan dalam pemilihan Naib Presiden UMNO pada tahun 1978, undi yang telah

diperolehi oleh Encik Ghafar Baba sudahpun berkurangan daripada jumlah yang dipungut oleh Tengku Razaleigh. Di dalam pemilihan itu, Tengku Razaleigh telah muncul sebagai pemenang pertama dengan memperolehi undi sebanyak 763 undi, manakala undi Encik Ghafar Baba telah merosot kepada 706 undi, dan tempat ketiga pula telah dimenangi oleh Dato' Musa Hitam dengan memperolehi sebanyak 699 undi.³ Dalam hal ini, pertambahan undi Tengku Razaleigh itu telah dilihat oleh para penyokongnya sebagai tanda bahawa sebilangan penyokong Encik Ghafar (pada tahun 1975) telah beralih dengan memberikan undi mereka kepada Tengku Razaleigh.

Berasaskan kepada logik perkiraan ini, tidak mengejutkan juga apabila terdapat segolongan para penyokong Tengku Razaleigh yang mendesak beliau menentang Dato' Hussein Onn, sekiranya Presiden UMNO itu mahu mengekalkan kedudukannya di dalam perhimpunan agung parti yang diadakan pada tahun 1981 itu.⁴ Walau bagaimanapun, Tengku Razaleigh tidak begitu ghairah dengan desakan tersebut. Sebaliknya, beliau lebih berminat dengan jawatan Timbalan Presiden UMNO, yang bakal dikosongkan oleh Dato' Seri Dr. Mahathir, sekiranya Dato' Hussein Onn bertindak melepaskan jawatan sebagai Presiden UMNO dan Perdana Menteri.⁵

Memang tidak dapat dinafikan bahawa Tengku

Razaleigh agak kecewa bila beliau tidak dilantik menjadi Timbalan Perdana Menteri sewaktu Dato' Hussein Onn membentuk kabinet pertamanya pada tahun 1976,⁶ memandangkan kedudukannya yang lebih kanan di dalam hierarki kepemimpinan UMNO, berbanding dengan kedudukan Dato' Seri Dr. Mahathir. Namun begitu, disebabkan Dato' Hussein Onn telah memberikan beberapa keistimewaan kepadanya (sekalipun beliau merupakan menteri kabinet yang paling junior), maka kekecewaan itu tidaklah berlanjutan.⁷ Sebaliknya hubungan Hussein-Razaleigh begitu akrab sekali, sehingga menimbulkan pula rasa tidak senang hati Dato' Seri Dr. Mahathir, Timbalan Perdana Menteri terhadap dirinya.⁸

Oleh kerana itu, Tengku Razaleigh tetap bertegas bahawa beliau tidak akan menentang kepemimpinan Dato' Hussein Onn, dengan alasan Presiden UMNO itu lebih senior darinya, dan juga merupakan ketua yang dihormati. Alasan yang sama juga telah diberikan apabila beliau menolak hasrat para penyokongnya yang mahukan beliau menentang Dato' Seri Dr. Mahathir, sekiranya Dato' Hussein Onn meletak jawatan sebagai Presiden UMNO dan Perdana Menteri.⁹ Walau bagaimanapun, Hussein-Mahathir-Razaleigh, pada hakikatnya, sudahpun mencapai suatu persefahaman dalam menentukan hierarki kepemimpinan UMNO, seperti mana yang telah menjadi tradisi UMNO sebelum itu. Mengikut persefahaman itu,

Tengku Razaleigh menerima Dato' Seri Dr. Mahathir sebagai Presiden UMNO dan Perdana Menteri, manakala beliau sendiri akan dilantik sebagai Timbalan Perdana Menteri dan seterusnya menawarkan diri untuk dipilih sebagai Timbalan Presiden parti.¹⁰

Memandangkan tradisi UMNO "tidak begitu mengizinkan" pertandingan kedua-dua jawatan penting tersebut, ini bermakna peralihan kuasa di dalam parti itu akan berjalan lancar, dan Tengku Razaleigh pula tidak akan mengalami sebarang cabaran. Melalui persefahaman ini, Tengku Razaleigh yakin dan percaya bahawa jawatan Presiden UMNO dan Perdana Menteri akan menjadi miliknya, apabila Dato' Seri Dr. Mahathir berundur daripada politik dan kerajaan. Dengan itu, Tengku Razaleigh telah menyeru serta mengingatkan para penyokongnya, dari masa ke semasa, terutamanya di Kelantan supaya menerima kepemimpinan Dato' Seri Dr. Mahathir, dan memberikan sokongan yang tidak berbelah bahagi kepada tokoh berkenaan.¹¹

Malangnya, persefahaman yang memberikan kemenangan percuma kepada Dato' Seri Dr. Mahathir sebagai Presiden UMNO pada tahun 1981 itu tidak berlaku pula kepada jawatan Timbalan Presiden UMNO yang "diidamkan" oleh Tengku Razaleigh yang bercita-cita mahu menjadi Timbalan Perdana Menteri. Sebaliknya,

selepas sahaja dilantik menjadi Pemangku Perdana Menteri (ekoran daripada perletakan jawatan Dato' Hussein Onn), Dato' Seri Dr. Mahathir tidak pula membayangkan hasratnya untuk melantik Tengku Razaleigh sebagai timbalannya. Apa yang berlaku, Dato' Seri Dr. Mahathir mahu para perwakilan UMNO yang akan bersidang pada tahun itu menentukan calon yang patut mengisi jawatan Timbalan Presiden UMNO, dan seterusnya dilantik sebagai Timbalan Perdana Menteri.

Walaupun Tengku Razaleigh kecewa dengan sikap bakal Perdana Menteri yang baru itu, namun beliau segera menawarkan dirinya sebagai calon Timbalan Presiden. Beliau begitu yakin bahawa tiada di kalangan ahli-ahli UMNO yang bersedia menandinginya.¹² Ini memandangkan reputasinya yang tinggi sebagai "arkitek" yang telah berjaya menumbangkan Kerajaan PAS Kelantan, serta popularity dan prestasinya yang hebat sebagai tokoh korporat dan Menteri Kewangan Melayu yang pertama. Tambahan pula, pengaruh peribadi beliau pada ketika itu tidak sahaja terhad di Kelantan, tetapi beliau juga mempunyai ramai penyokong di Terengganu, Pahang, Johor, Negeri Sembilan, Pulau Pinang, Kedah dan juga Perak.

Akibatnya, Ketua UMNO Kelantan itu telah terperangkap dalam "keyakinan yang keterlaluan"

terhadap dirinya sendiri.¹³ Malang bagi Tengku Razaleigh, pada ketika itu juga Dato' Musa Hitam, Menteri Pelajaran telah muncul sebagai saingannya. Justeru, beliau mulai merasakan dirinya telah dipermain-mainkan oleh Dato' Seri Dr. Mahathir.¹⁴ Walaupun Presiden UMNO itu tidak pernah menyatakan sokongan terbuka kepada Dato' Musa,¹⁵ namun kenyataan-kenyataan yang dibuat oleh Dato' Seri Dr. Mahathir (sewaktu kempen sedang berjalan) telah memperlihatkan kepada umum bahawa ia berpihak kepada Dato' Musa.¹⁶

Keadaan semakin menjadi tidak memihak kepada Tengku Razaleigh, apabila menjelang tarikh pemilihan diadakan, Dato' Musa tanpa diduga telah memperolehi satu kekuatan baru. Ini berlaku, apabila Dato' Hussein Onn, di dalam suatu "Majlis Tengku Razaleigh"¹⁷ telah memberi ucapan yang kemudiannya telah ditafsirkan oleh para perwakilan UMNO sebagai memihak kepada Dato' Musa. Tindakan Dato' Hussein ini sudah tentu menimbulkan kekecewaan dan kemarahan pada Tengku Razaleigh dan para penyokongnya. Meskipun terdapat pelbagai andaian berhubung dengan sikap Dato' Hussein Onn, namun Tengku Razaleigh mempunyai "andaianya" yang tersendiri terhadap perubahan sikap Dato' Hussein Onn itu.¹⁸ Akibatnya, apabila pemilihan diadakan pada Jun 1981, Tengku Razaleigh telah gagal merebut jawatan yang ditandinginya, sekalipun beliau telah membuat "ugutan"

untuk meninggalkan kabinet dan politik sekiranya gagal di dalam pertandingan tersebut.¹⁹

Berbanding dengan Dato' Musa yang memperolehi undi sebanyak 722, Tengku Razaleigh hanya mampu memungut 517 undi sahaja.²⁰ Namun begitu, kejayaan Dato' Musa memperolehi kelebihan undi sebanyak 205 undi tidak dilihat sebagai kemampuannya yang sebenar. Sebaliknya, kemenangan itu telah dilihat sebagai kemenangan Dato' Seri Dr. Mahathir, dan Dato' Musa hanya menjadi "alat" kepada Presiden UMNO itu untuk menyingkirkan Tengku Razaleigh daripada kedudukan yang berpengaruh di dalam parti dan kerajaan.²¹ Dengan itu, Tengku Razaleigh tidak lagi menjadi ancaman kepada masa depan politiknya. Pendekata, tanpa sokongan dan kekuatan peribadi Dato' Seri Dr. Mahathir sebagai Perdana Menteri, Dato' Musa telah "dilihat" amat sukar untuk memenangi pertandingan tersebut. Bahkan Tengku Razaleigh sendiri, secara peribadi, tidak pernah melihat tokoh berkenaan sebagai saingan yang mampu menumbangkannya di dalam pertandingan itu.

Berasaskan kepada faktor yang mendorongkan pertandingan merebut kepemimpinan UMNO pada tahun 1981 itu, maka pertemuan buat kali kedua di antara Tengku Razaleigh dan Dato' Musa, pada tahun 1984, sudah tidak dapat dielakkan lagi. Keadaan ini amat membimbangkan

Dato' Seri Dr. Mahathir kerana jika ia dibiarkan berlaku, UMNO sudah pasti akan berhadapan dengan perpecahan yang amat serius, memandangkan pertandingan kali pertama telahpun mewujudkan dua kem di dalam UMNO iaitu Kem Tengku Razaleigh dan Kem Dato' Musa. Maka itu, Dato' Seri Dr. Mahathir tidak mempunyai alternatif lain, kecuali membuat pengumuman terbuka bahawa beliau mahukan Dato' Musa terus kekal menjadi Timbalannya, dan meminta Tengku Razaleigh tidak terus menandingi jawatan Timbalan Presiden UMNO.²²

Permintaan ini tentunya tidak mungkin dipenuhi oleh Tengku Razaleigh dan para penyokongnya lagi. Bagi Tengku Razaleigh, dalam keadaan Presiden UMNO mahu meminggirkannya daripada pusat kuasa, dan menafikan peluangnya untuk terus kekal berperanan sebagai pemimpin-penaung, khususnya di Kelantan, maka beliau tidak mempunyai sebarang pilihan, kecuali membuktikan (kepada Presiden UMNO) bahawa beliau masih berpengaruh dan mempunyai ramai penyokong di kalangan ahli UMNO. Oleh itu, untuk menyelamatkan kedudukannya di dalam parti dan kerajaan, beliau terpaksa menandingi Dato' Musa yang dilihatnya sebagai "alat" kepada Dato' Seri Dr. Mahathir.

Walaupun tewas kali ke dua, namun keputusan yang diperolehi daripada pertandingan itu tetap

membuktikan bahawa Tengku Razaleigh masih lagi berpangaruh. Dato' Musa yang disokong oleh Presiden UMNO dan Perdana Menteri hanya mampu memperolehi undi sebanyak 744 sahaja (melebihi 22 undi yang diperolehi pada tahun 1981), sedangkan Tengku Razaleigh pula terus mengekalkan kekuatannya iaitu dengan memperolehi sebanyak 501 undi, hampir menyamai jumlah undi yang diperolehnya pada tahun 1981. Manakala, Dato' Harun Idris, calon ke tiga hanya mampu mendapat 34 undi sahaja.²³

Dari keputusan ini, ia secara langsung memperlihatkan bahawa Dato' Musa belum cukup kuat untuk menandingi pengaruh peribadi Tengku Razaleigh yang hanya merupakan seorang menteri kabinet biasa.²⁴ Walhal dengan kedudukannya sebagai orang kedua di dalam UMNO dan kerajaan, Dato' Musa "dijangkakan" mampu memperolehi undi yang lebih besar daripada yang dipungutnya pada tahun 1981. Sebaliknya apa yang berlaku, Dato' Musa hanya mampu mengatasi lawannya (Tengku Razaleigh dan Dato' Harun) hanya sebanyak 209 undi sahaja, sedangkan majoriti beliau pada tahun 1981 ialah sebanyak 205 undi. Ini bermakna pertambahan undi yang diperolehi oleh Dato' Musa ialah sebanyak 4 undi sahaja, iaitu dengan purata $1 \frac{1}{3}$ undi pada setiap tahun, dari 1981-84.²⁵

Dengan pertambuhan undi yang kecil ini, ia secara langsung juga merupakan suatu tamparan kepada kepemimpinan Dato' Seri Dr. Mahathir yang mahu mempertahankan timbalannya itu. Implikasinya, para penyokong Tengku Razaleigh telah melihat Dato' Seri Dr. Mahathir juga tidak kuat pengaruhnya di dalam UMNO. Oleh itu, apa yang penting dalam konteks pemilihan kepemimpinan UMNO pada ketika itu ialah Tengku Razaleigh (dengan kejayaannya mengekalkan jumlah undi sebanyak 500 itu) mampu memberikan "isyarat" dan "amaran awal" kepada Dato' Seri Dr. Mahathir bahawa Presiden UMNO itu belum cukup kuat untuk menyingkirkan dari parti itu, serta terdedah pula kepada cabaran yang lebih hebat daripadanya pada masa akan datang. Walau bagaimanapun, Dato' Seri Dr. Mahathir terpaksa juga mengekalkan Tengku Razaleigh di dalam kabinetnya, meskipun beliau sedar bahawa Ketua UMNO Kelantan itu akan mencabar kepemimpinannya.²⁶ Tindakan ini perlu dilakukan, demi untuk mengimbangi pengaruh Dato' Musa yang juga bercita-cita tinggi dalam politik.

Dalam hal ini, sikap "negatif" Dato' Seri Dr. Mahathir terhadap Tengku Razaleigh mempunyai sejarahnya yang tersendiri. Ia bukannya berdasarkan kepada perbezaan ideologi tetapi lebih merupakan konflik peribadi. Adalah "diperdayai" bahawa konflik ini

telahpun bermula sejak pertandingan Naib Presiden UMNO pada tahun 1975 lagi. Dato, Seri Dr. Mahathir pada ketika itu "dikatakan" amat kecewa dengan sikap Tengku Razaleigh yang tidak menyokongnya di dalam pertandingan merebut salah satu jawatan Naib Presiden UMNO.²⁷ Sedangkan pada tahun 1974, beliau telah mengorbankan peluangnya untuk memegang jawatan tersebut (ekoran daripada kekosongan yang ditinggalkan oleh Dato' Hussein Onn) kerana mahu memenuhi "kehendak" Tun Abdul Razak yang lebih berminat dengan Tengku Razaleigh. ²⁸

Sungguhpun Tengku Razaleigh menafikan tuduhan itu, tetapi perbezaan undi yang besar di antara mereka berdua, cukup menyakinkan Dato' Seri Dr. Mahathir bahawa pandangannya itu benar.²⁹ Pada beliau, selaku pemenang ke tiga, jurang perbezaan undinya dengan Tengku Razaleigh (pemenang ke dua) seharusnya kecil, seperti mana perbezaan undinya dengan Dato' Harun Idris (pemenang ke empat) iaitu sebanyak 47 undi sahaja. Sebaliknya, apa yang berlaku, beliau berada di belakang Tengku Razaleigh sebanyak 168 undi. Manakala, perbezaan undi di antara beliau dengan Tan Seri Syed Jaafar Albar, pemenang ke lima, ialah banyak 100 undi.

Keputusan ini pada tanggapan Dato' Seri Dr. Mahathir jelas membayangkan bahawa beliau telah kehilangan undi dari Kelantan, dan undi tersebut (atas

"arahan" Tengku Razaleigh) telah diberikan kepada Tan Seri Syed Jaafar Albar yang sememangnya mempunyai hubungan yang akrab dengan Tengku Razaleigh. Pada Dato' Seri Dr. Mahathir, sekiranya para perwakilan Kelantan memberikan undi mereka kepadanya, maka perbezaan undi di antara beliau dengan Tan Seri Syed Jaafar Albar sepatutnya jauh lebih besar, berbanding dengan perbezaan yang wujud di antaranya dengan Tengku Razaleigh.²⁹

Justeru, kerana mempercayai "perkiraan" ini, maka Dato' Seri Dr. Mahathir yang mengambil alih jawatan Perdana Menteri pada Mei 1981 itu merasakan Tengku Razaleigh bukanlah tokoh UMNO yang sesuai untuk berganding bahu dengannya. Sikap Tengku Razaleigh yang dipercayainya "menikam dari belakang" itu telah mendorong beliau untuk tidak mematuhi persefahaman yang dicapai di antara mereka berdua dengan Dato' Hussein Onn. Tambahan lagi, semasa berada di dalam Kabinet Dato' Hussein Onn, beliau melihat Tengku Razaleigh, dalam banyak hal (yang berkaitan dengan urusan pentadbiran negara) tidak begitu menghormati kedudukannya sebagai Timbalan Perdana Menteri.³⁰

Di samping itu, Dato' Seri Dr. Mahathir juga seringkali diingatkan oleh para penyokongnya bahawa Tengku Razaleigh akan terus-menerus menjadi ancaman

kepada kepemimpinannya. Ini memandangkan sikap Tengku Razaleigh yang tidak sabar untuk memegang jawatan Perdana Menteri. Oleh itu, beliau tidak seharusnya melantik Tengku Razaleigh sebagai timbalannya.³¹ Ringkasnya, konflik peribadi di antara Dato' Seri Dr. Mahathir yang berkuasa dalam kerajaan dengan Tengku Razaleigh yang berpengaruh di dalam parti merupakan sebab utama yang telah melahirkan perpecahan dalam pucuk pimpinan UMNO di peringkat kebangsaan. Implikasinya, konflik ini tidak sahaja memberi cabaran kepada keutuhan kepemimpinan bangsawan di dalam UMNO Kelantan, tetapi turut juga memberi kesan yang buruk kepada kestabilan dan perpaduan parti seluruhnya.

Pergeseran ini telah sampai ke kemuncaknya apabila Tengku Razaleigh bertindak mencabar kedudukan Presiden UMNO pada April 1987. Walaupun pertandingan ini merupakan suatu yang dijangkakan, namun pada peringkat awalnya, Tengku Razaleigh cuba mengelakkan diri daripada memperlihatkan keghairahannya untuk mencabar kepemimpinan Dato' Seri Dr. Mahathir. Walau bagaimanapun, segala-galanya telah berubah apabila Dato' Musa yang bertindak keluar dari kabinet,³² mengambil inisiatif bergabung tenaga dengan Tengku Razaleigh bagi merangka strategi bersama untuk menentang kepemimpinan Dato' Seri Dr. Mahathir yang dilihat mereka sebagai autokratik.³³ Melalui

persefahaman ini, Tengku Razaleigh telah menawarkan diri sebagai calon Presiden UMNO, manakala Dato' Musa sebagai timbalannya. Walaupun terdapat pelbagai tafsiran berhubung dengan pakatan Razaleigh-Musa ini,³⁴ namun tindakan kedua-dua tokoh UMNO itu merupakan suatu yang tidak dapat dielak. Ini memandangkan mereka sedang berhadapan dengan proses "peminggiran" daripada Dato' Seri Dr. Mahathir.³⁵

Berbeza dengan pertandingan pada 1981 dan 1984, pertandingan 1987 ini telah menonjolkan Tengku Razaleigh sebagai pemimpin alternatif yang bersedia mengambilalih kepemimpinan parti dan kerajaan.³⁶ Penonjolan ini telah dibuktikan dengan sokongan yang diberikan oleh hampir separuh menteri dan timbalan menteri Melayu (UMNO) di dalam kabinet Mahathir sendiri,³⁷ Bahkan, para pegawai kanan kerajaan, serta golongan peniaga bukan Melayu juga "diperlakukan" lebih berminat untuk memberikan sokongan mereka kepada Tengku Razaleigh di dalam pertandingan tersebut. Begitu juga dengan golongan "korporat" Melayu yang sedang menghadapi masalah kemelesetan ekonomi pada ketika itu.

Kalau sebelumnya, UMNO telah banyak menyedia dan memberikan peluang perniagaan kepada golongan "korporat" ini, tetapi dengan berlakunya kemelesetan ekonomi dunia, maka peluang perniagaan telah menjadi

semakin sempit dan berkurangan. Justeru, mereka yang mengasosiasikan dirinya sebagai kumpulan Dato' Seri Dr. Mahathir sahaja yang berkesempatan menikmati peluang-peluang perniagaan yang terhad itu, sedangkan mereka yang "rapat" dengan Razaleigh-Musa telah dinafikan hak tersebut. Oleh yang demikian, dengan didorongi oleh rasa kecewa terhadap kepemimpinan Dato' Seri Dr. Mahathir, golongan ini "diperayai" telah memberikan sokongan yang kuat kepada kepemimpinan alternatif. Harapan mereka ialah apabila berlaku perubahan pucuk pimpinan di dalam UMNO dan kerajaan, maka mereka berpeluang untuk bergerak cergas semula di dalam kegiatan ekonomi yang telah "terbantut" itu.³⁸

Melihatkan kepada sokongan yang kuat kepada kepemimpinan alternatif ini, maka tidak mengejutkan sekiranya kumpulan Razaleigh-Musa menganggarkan calonnya Tengku Razaleigh mampu meraih undi sebanyak 766, dan Dato' Seri Dr. Mahathir pula akan memperolehi sebanyak 713 undi.³⁸ Dalam hal ini, Dato' Seri Dr. Mahathir juga tidak menolak kekuatan yang ada pada gabungan Razaleigh-Musa itu. Walau bagaimanapun, sebagai Perdana Menteri dan Presiden UMNO yang menguasai pelbagai sumber daya utama, Dato' Seri Dr. Mahathir mampu mewujudkan fenomena *political party-directed patronage* di dalam usahanya menyekat kemaraan Tengku Razaleigh dan kumpulannya.

Melalui pemberian pelbagai ganjaran ekonomi, beliau mampu melahirkan satu kumpulan pengikut yang setia, dan sanggup memberikan undi kepadanya di dalam pertandingan itu. Justeru, beberapa penyokong Tengku Razaleigh (terutamanya dari golongan muda) telah didekati dan dijanjikan pelbagai jawatan di dalam parti dan kerajaan sekiranya mereka berjaya menarik penyokong masing-masing agar memberikan undi kepadanya.⁴⁰ Akhirnya, strategi "penaungan substantif" Dato' Seri Dr. Mahathir ini telah menghasilkan keputusan yang berpihak kepadanya.

Tengku Razaleigh yang dijangka menang itu telah tewas dengan 43 undi. Beliau memperolehi 718 undi, manakala Dato' Seri Dr. Mahathir telah mendapat 761 undi.⁴¹ Adalah diyakini bahawa 22 daripada 43 undi yang telah memberikan majoriti kepada Dato' Seri Dr. Mahathir itu merupakan undi yang berjaya diperolehinya (melalui pujuhan) daripada kalangan perwakilan Kelantan. Manakala bakinya sebanyak 21 undi itu "dikatakan" pula sebagai sumbangan daripada Dato' Najib Tun Razak, menteri dan Naib Ketua Pemuda UMNO yang telah mengalihkan sokongannya (daripada Tengku Razaleigh) kepada Dato' Seri Dr. Mahathir pada saat-saat akhir menjelang hari pengundian.⁴²

Malangnya, keputusan ini telah menimbulkan

perpecahan yang serius di kalangan ahli-ahli UMNO. Kemenangan Dato' Seri Dr. Mahathir tidak dapat diterima oleh para penyokong Tengku Razaleigh. Dengan didorong oleh perasaan terlalu taksub kepada kepemimpinan Putera Raja itu, seramai 12 orang pengikutnya (kemudian 11 orang) telah membawa kes pemilihan ini ke mahkamah, dan meminta badan perundangan itu mengisytiharkan keputusan tersebut tidak sah. Alasannya, daripada jumlah 1479 orang perwakilan UMNO yang hadir itu, mereka "dapat" ada perwakilan yang tidak sah (dari 6 bahagian) telah ikut serta, dan terlibat di dalam membuat pemilihan. Malang bagi UMNO, apabila Mahkamah Tinggi membuat keputusan, bukan pemilihan itu yang diisytiharkan terbatal, sebaliknya, kewujudan UMNO pula diisytiharkannya "haram" (mengikut Akta Pertubuhan) kerana ia telah dihadiri oleh para perwakilan yang tidak sah.⁴³

Dengan berlakunya peristiwa ini, Dato' Seri Dr. Mahathir mempunyai peluang untuk menubuhkan semula UMNO, yang kemudiannya dikenali sebagai UMNO (Baru). Melalui parti "yang baru" ditubuhkan itu beliau mempunyai kesempatan untuk menyingkirkan Tengku Razaleigh daripada terus menganggotai UMNO. Akibatnya, Tengku Razaleigh juga telah menubuhkan sebuah parti lain (yang didakwanya mewarisi UMNO lama) iaitu Parti Semangat 46 (yang kemudiannya dikenali sebagai Parti

Melayu Semangat 46) sebagai *platform* politiknya yang baru,⁴⁴ demi survival beliau di dalam politik negara.

Oleh itu, dengan kewujudan kedua-dua parti ini, maka perpecahan di kalangan ahli-ahli UMNO Kelantan sudah tidak dapat dielakkan lagi. Akibatnya, keutuhan Kerajaan UMNO/Barisan Nasional di negeri itu sukar untuk dipertahan memandangkan majoriti ahli UMNO Kelantan memilih untuk bersama Tengku Razaleigh di dalam Parti Semangat 46. Dalam keadaan begini adalah tidak mengejutkan sekiranya UMNO/Barisan Nasional gagal mempertahankan kerajaannya di dalam Pilihanraya 1990, apabila Tengku Razaleigh bergabung tenaga dengan PAS (melalui Angkatan Perpaduan Ummah - APU), dan mengalahkan kesemua calon UMNO/Barisan Nasional di dalam pilihanraya tersebut.

6.3 Perpecahan UMNO Dan Kejatuhan Kerajaan Kelantan

6.3.1 Implikasi Dari Krisis Kepemimpinan UMNO

Selepas sahaja Tengku Razaleigh mengumumkan hasratnya untuk bertanding jawatan Timbalan Presiden UMNO pada tahun 1981, ia sebenarnya telah menimbulkan suatu suasana yang tidak menentu di kalangan ahli-ahli UMNO di negeri Kelantan. Sebagai pemimpin yang dianggap

berkarisma, kemenangannya amatlah diharapkan oleh para pengikutnya. Ini kerana, dengan kemenangan itu UMNO Kelantan dijangka akan bertambah kukuh lagi. Dalam pada itu, kebimbangan terhadap kekalahannya juga turut dirasai kerana kekalahan Tengku Razaleigh tidak sahaja dikaitkan dengan masa depan pembangunan Kelantan, tetapi juga keutuhan parti dan Kerajaan Negeri yang dikuasai oleh UMNO. Sedangkan pada waktu itu, UMNO Kelantan tidak mempunyai tokoh lain yang mampu mengantikannya sebagai pemimpin utama UMNO negeri itu.

Kebimbangan ini semakin dirasakan kerana Tengku Razaleigh juga telah menyatakan hasratnya untuk tidak lagi aktif berpolitik, sekiranya beliau gagal memenangi jawatan Timbalan Presiden UMNO.⁴⁵ Walhal kepada ahli-ahli UMNO, tanpa Tengku Razaleigh, Kelantan dilihat bakal terdedah kepada perluasan pengaruh PAS. Selama ini pengaruh peribadi (karismatik) beliau, status sosial, dan kedudukannya di dalam parti dan kerajaan merupakan faktor utama yang telah berjaya menarik para pengundi Melayu kepada UMNO, serta mengekalkan perpaduan di kalangan anggotanya.⁴⁶ Dengan kata lain, sehingga tahun 1981, belum lagi muncul seorang pemimpin UMNO yang mampu menandinginya, dan melaksanakan peranan sebagai penaung politik simbolik dan substantif di dalam UMNO Kelantan.

Justeru, Dato' Muhamad Yaacob, selaku Menteri Besar Kelantan amat bimbang dengan perkembangan yang berlaku pada tahun 1981 itu. Malahan, kebimbangannya itu jauh lebih mendalam berbanding dengan kekhawatiran yang dirasai oleh para pemimpin UMNO Kelantan yang lain. Pada pengamatan beliau, kekalahan Tengku Razaleigh dalam pertandingan merebut jawatan Timbalan Presiden UMNO itu tidak sekadar "mengundang" PAS untuk kembali berkuasa di Kelantan, malahan juga di Kedah, Perlis dan Terengganu.⁴⁷

Kebimbangan rakyat Kelantan, khususnya ahli-ahli UMNO tidak dapat dibendung lagi, apabila Tengku Razaleigh ternyata gagal di dalam pertandingan tersebut. Sebagai reaksi, seramai 30,000 rakyat Kelantan telah keluar menyambut kepulangan beliau selepas berakhirnya Persidangan Agung UMNO itu.⁴⁸ Tindakan ini merupakan suatu pernyataan sokongan kepada kepemimpinan Tengku Razaleigh yang dianggapnya sebagai wira. Melalui sokongan ini, ahli-ahli UMNO Kelantan berharap "tokoh pujaannya" itu akan terus dikekalkan di dalam hierarki kepemimpinan UMNO dan kerajaan. Akhirnya, perasaan bimbang ini telah berjaya dibendung, apabila Dato' Seri Dr. Mahathir terus mengekalkan Tengku Razaleigh di dalam parti dan kerajaan.⁴⁹

Dengan pengekalan beliau di Kementerian

Kewangan, ia sekaligus telah memberi keyakinan kepada para penyokongnya, (serta ahli-ahli UMNO yang lain) bahawa Kelantan juga tidak akan tercicir daripada arus pembangunan negara, walaupun kuasa Tengku Razaleigh dikurangkan. Begitu juga dengan tindakan Dato' Seri Dr. Mahathir mengekalkannya di dalam parti sebagai Bendahari UMNO dan Ketua Perhubungan UMNO Kelantan. Melalui kesemua jawatan ini, mereka "percaya" bahawa Tengku Razaleigh masih lagi merupakan pemimpin senior di dalam UMNO dan kerajaan. Justeru, beliau masih berpeluang untuk meneruskan berperanan sebagai penaung politik, yang mana ia merupakan sebahagian daripada strategi parti itu untuk mengekalkan kuasa pemerintahannya di negeri Kelantan.

Berasaskan kepada perkembangan ini, UMNO Kelantan telah berjaya menghindarkan diri daripada mengalami sebarang masalah yang boleh menggugatkan kerajaannya dalam Pilihanraya Umum 1982. Walaupun pada ketika itu, bibit-bibit perpecahan mulai muncul di dalam parti tersebut, akibat daripada wujudnya sekumpulan kecil ahli UMNO (yang tidak berpuas hati dengan Tengku Razaleigh), yang cuba mengidentifikasi diri mereka sebagai kumpulan Dato' Musa. Namun begitu, kekuatan kumpulan yang "diketuai" oleh Dato' Husesein Ahmad (yang kemudian dilantik sebagai Ketua Penerangan UMNO Malaysia) ini tidak begitu terserlah. 50

Sebaliknya, Menteri Besar Kelantan, selaku ketua eksekutif kerajaan telah memberikan sokongan yang padu kepada Tengku Razaleigh, dan tidak memihak kepada kumpulan Dato' Musa. Dengan itu, Tengku Razaleigh tidak mempunyai sebarang masalah untuk meletakkan Kerajaan Kelantan (yang akan dibentuk selepas Pilihanraya Umum 1982 itu) di bawah pengaruhnya, apatah lagi majoriti ahli Dewan Undangan Negeri Kelantan merupakan penyokong setia beliau.

Sungguhpun di dalam pilihanraya tersebut, PAS telah berjaya menambahkan kerusinya di Dewan Undangan Negeri Kelantan daripada 2 kepada 10, namun 9 buah kerusi yang dimenanginya itu merupakan kerusi yang ditandingi oleh calon-calon Berjasa, dan secara tradisinya merupakan kerusi milik PAS.⁵¹ Oleh itu, kekuatan UMNO yang dipimpin oleh Tengku Razaleigh tetap tidak tergugat di dalam Pilihanraya 1982 itu. Malahan, kesemua calon UMNO telah berjaya mempertahankan 22 buah kerusi yang di tandinginya. Dalam hal ini, kedudukan dan pengaruh peribadi (karisma) Tengku Razaleigh tetap merupakan faktor utama yang telah menyelamat dan mempertahankan Kerajaan UMNO/Barisan Nasional di Kelantan.⁵² Walaupun pengaruh Berjasa sudah mulai merosot, namun Barisan Nasional (yang turut didokongi oleh UMNO dan MCA) masih lagi berupaya mendapatkan

sokongan sebanyak 51.06% daripada jumlah para pengundi negeri itu.⁵³

Jadual XII

Keputusan Pilihanraya Dewan Undangan Negeri Kelantan 1982: Bandingan Prestasi Di antara UMNO/BN dan PAS

Parti	Jumlah Kawasan ditandingi	Jumlah Kerusi dimenangi
BARISAN NASIONAL UMNO Berjasa MCA }	22 13 1	21 4 1
PAS	36	10 (2 Menang Tanpa Bertanding)

Sumber: Suruhanjaya Pilihanraya, Laporan Pilihanraya Umum Malaysia 1982, Percetakan Negara, Kuala Lumpur, 1983, hal. 172-173. (Keputusan di atas tidak mengambil kira hasil Pilihanraya Kecil yang diadakan selepas Mahkamah menentukan kedudukan kerusi PAS yang dimenangi tanpa bertanding)

Dengan kemenangan ini, maka perlaksanaan projek pembangunan di Kelantan telah dapat berjalan dengan lancar. Walaupun, keaktifan Tengku Razaleigh dalam melaksanakan projek pembangunan yang dirancangkan melalui RME (yang merupakan isu utama kempen UMNO di

di dalam Pilihanraya 1982) tidak sehebat keterlibatannya di dalam RMT, namun beliau tetap meneruskan usahanya membawa pembangunan ke Kelantan. Walau bagaimanapun, disebabkan pesaing politiknya di peringkat kebangsaan lebih berkuasa dalam menentukan agihan projek pembangunan ini, keresahan tetap juga timbul di kalangan ahli-ahli UMNO Kelantan.⁵⁴

Kegelisahan ini semakin meningkat apabila Tengku Razaleigh kalah kali kedua pada tahun 1984, dan kepemimpinan tertinggi UMNO di peringkat kebangsaan tidak mahu lagi memberi peluang kepada beliau untuk terus berada di pusat kuasa,⁵⁵ serta menafikan peranannya sebagai pemimpin-penaung di dalam parti itu, khususnya di Kelantan. Perkembangan ini telah menimbulkan "ketakutan" di kalangan ahli-ahli UMNO, khususnya para ketua bahagian, kecuali bahagian Rantau Panjang yang diketuai oleh Dato' Hussein Ahmad. Bagi golongan ini, mereka merasakan bahawa tanpa Tengku Razaleigh di dalam UMNO, parti itu pasti menemui kekalahan di tangan PAS.⁵⁶ Tambahan pula, parti pembangkang itu sudahpun berjaya memulihkan kekuatannya, ekoran daripada kegagalan Berjasa untuk muncul sebagai alternatif kepada parti tersebut (lihat Jadual XII).⁵⁷

Berasaskan perkembangan yang wujud ini, maka

usaha untuk mengekalkan Tengku Razaleigh, khususnya dalam kepemimpinan UMNO Kelantan tidak lagi dilihat oleh ahli-ahli UMNO di dalam konteks peranannya sebagai penaung politik substantif. Penerusan pembangunan negeri tidak lagi menjadi agenda utama UMNO Kelantan pada ketika itu. Sebaliknya, imej Tengku Razaleigh telah diperlihatkan sebagai satu-satunya "tenaga" yang mampu mempertahankan Kerajaan UMNO/Barisan Nasional Kelantan. Yang jelas pada mereka, tanpa kepemimpinan Tengku Razaleigh, UMNO Kelantan sekali lagi akan terjebak dengan krisis dalaman, dan ini memberi peluang kepada PAS untuk mengambil alih pemerintahan negeri itu.

Dalam konteks ini, sikap "tidak sehaluan" yang ditunjukkan oleh Ketua UMNO Rantau Panjang (terhadap UMNO Kelantan), serta kegagalan beliau mempertahankan kerusi Parlimen kawasan itu (pada tahun 1982) jelas membuktikan betapa perpecahan dalaman boleh membawa "padah" yang buruk kepada kestabilan UMNO dan kerajaan dokongannya di negeri itu. Maka itu, mereka terus berkeyakinan bahawa sekiranya Tengku Razaleigh tidak diberikan peranan penting di dalam UMNO Kelantan, perpecahan dalaman akan menjadi lebih ketara lagi, apatah lagi, pada ketika itu UMNO Kelantan juga ketiadaan tokoh yang mampu menandingi kekuatan peribadi Tuan Guru Nik Aziz yang muncul sebagai pemimpin PAS Kelantan yang baru.⁵⁸

Oleh itu, menyedari bahawa Pilihanraya Umum 1986 hampir menjelang, dan perlunya Kerajaan UMNO/Barisan Nasional Kelantan dipertahankan, maka UMNO Kelantan pada akhirnya tiada lagi mempunyai sebarang pilihan, kecuali mempertahankan kepemimpinan Tengku Razaleigh di dalam parti itu. Dalam situasi begini, seramai 12 orang Ketua Bahagian UMNO Kelantan (termasuk Menteri Besar) telah menyatakan sokongan terbuka mereka kepada kepemimpinan Tengku Razaleigh, dan mahu tokoh berkenaan terus dikekalkan sebagai Ketua Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, sekalipun tewas dalam pemilihan pucuk pimpinan parti pada 1984.⁵⁹

Walau bagimanapun, suatu yang tidak dapat dinafikan bahawa sokongan terbuka mereka kepada Tengku Razaleigh ini juga mempunyai pertalian yang rapat dengan fenomena penaungan yang wujud di dalam UMNO Kelantan sendiri. Sebagai penyokong setia kepada Tengku Razaleigh, mereka juga merupakan golongan pemimpin yang banyak memperolehi faedah ekonomi dan politik daripada kedudukan tokoh UMNO itu, sama ada di peringkat negeri ataupun kebangsaan. Oleh itu, dengan pengekalan Tengku Razaleigh di dalam parti dan kerajaan, ini sekaligus memberi peluang kepada mereka untuk terus menikmati pelbagai kemudahan yang wujud hasil daripada kedudukan Tengku Razaleigh itu. Sebaliknya, jika tokoh berkenaan tidak lagi berada di dalam barisan kepemimpinan utama

parti, maka dengan sendirinya, kedudukan dan peluang ekonomi mereka juga turut terancam.

Malangnya, Dato' Seri Dr. Mahathir mempunyai percaturan politiknya yang tersendiri dalam menghadapi Tengku Razaleigh yang masih lagi berpengaruh di dalam UMNO, dan Dato' Musa yang terus-menerus membina pengaruh di dalam parti dan kerajaan, yang mana sekiranya dibiarkan ia boleh menjadi ancaman pula kepada keutuhan politiknya. Justeru, untuk meletakkan kedua-dua tokoh ini berada di bawah kawalannya, serta mereka tidak mempunyai tapak kekuatan di negeri masing-masing, maka jawatan Ketua Perhubungan UMNO Negeri tidak lagi diserahkan kepada mereka berdua, meskipun kedua-dua tokoh UMNO itu berada di dalam kerajaan.

Tindakan ini telah membawa erti bahawa Dato' Musa dan Tengku Razaleigh tidak lagi berpeluang mengetuai UMNO di negeri masing-masing, iaitu Johor dan Kelantan. Sebaliknya, dalam memenuhi percaturan politiknya ini, Dato' Seri Dr. Mahathir telah menjadikan jawatan tersebut secara automatik milik Menteri Besar, kecuali UMNO Pulau Pinang. Lebih malang lagi, pada ketika yang sama, Tengku Razaleigh juga tidak dilantik semula memegang jawatan Bendahari UMNO yang disandanginya sejak tahun 1971. Oleh yang

demikian, dengan ketiadaan kedua-dua jawatan di dalam parti ini, Tengku Razaleigh dengan sendirinya tidak lagi mempunyai kekuatan untuk mengawal sumber yang mempunyai kaitan secara langsung dengan parti, seperti pemilihan calon di dalam pilihanraya. Akibatnya, ini sekaligus "mengecilkan" peluang beliau untuk mewujudkan fenomena *political party-directed patronage*, yang selama ini telah melahirkan sekumpulan pengikut yang setia kepada dirinya, terutamanya di kalangan ahli UMNO Kelantan.

6.3.2 Krisis UMNO Kelantan

Kepada para penyokong Tengku Razaleigh, perlantikan dan pengekalan beliau di dalam kabinet bukan merupakan suatu berita yang cukup menggembirakan mereka. Begitu juga dengan perlantikan Menteri Besar, Dato' Muhamad Yaacob sebagai Ketua Perhubungan UMNO Kelantan pada tahun 1984, ia juga bukan menjadi jawapan kepada kebimbangan yang mereka sedang hadapi pada ketika itu. Bagi para penyokong Tengku Razaleigh, Dato' Muhamad Yaacob bukan tokoh yang sesuai dan berkemampuan untuk menghadapi kebangkitan semula PAS. Sebagai ketua pentadbir negeri, Dato, Muhamad Yaacob, pada persepsi golongan ini (khususnya ketua-ketua bahagian dan cawangan) tidak mempunyai kewibawaan dan pengaruh peribadi yang cukup kuat untuk mempertahankan

kelangsungan Kerajaan UMNO/Barisan Nasional di negeri Kelantan. Malahan kepada mereka, beliau lebih merupakan seorang pentadbir, dan bukan seorang ahli politik.

Walaupun Dato' Muhamad Yaacob mendapat sokongan yang kuat daripada Kuala Lumpur, serta berkeupayaan untuk melaksanakan peranan sosialnya sebagai penaung politik substantif, namun pada tanggapan para penyokong Tengku Razaleigh, UMNO Kelantan juga amat memerlukan seorang pemimpin yang mampu berperanan sebagai penaung politik simbolik. Ini kerana, sejarah UMNO Kelantan sendiri telah membuktikan bahawa parti itu seringkali dilanda perpecahan. Jadi dalam konteks ini, UMNO Kelantan memerlukan kehadiran Tengku Razaleigh yang tidak sahaja berada di dalam kabinet, tetapi juga sebagai pemimpin utama UMNO Kelantan. Pendekata, di atas rasa kebimbangan ini, UMNO negeri itu terpaksa mempersiapkan diri untuk menghadapi kekuatan PAS di dalam pilihanraya yang akan diadakan pada tahun 1986. Malangnya, pada ketika itu, UMNO sudahpun berpecah kepada tiga kumpulan, iaitu mereka yang berpihak kepada Tengku Razaleigh, Dato' Hussein Ahmad dan Dato' Muhamad Yaacob.⁶⁰

Bagi para penyokong Tengku Razaleigh, sepertimana yang telah dinyatakan, sikap mereka adalah

jelas iaitu UMNO Kelantan akan dilanda perpecahan, dan PAS akan mengambil alih kuasa memerintah Kelantan, sekiranya tokoh pujaan mereka itu tidak diberikan peranan di dalam UMNO di peringkat negeri. Manakala, kumpulan yang menyokong Dato' Hussein Ahmad pula, mereka ini tidak berkongsi pendapat dengan kumpulan pertama tadi. Sebagai penyokong Dato' Musa (yang menjadi seteru politik kepada Tengku Razaleigh), mereka menolak tanggapan yang meletakkan Tengku Razaleigh sebagai faktor utama yang boleh mempertahankan kelangsungan Kerajaan UNMO/Barisan Nasional di Kelantan. Zaman keagungan Tengku Razaleigh pada mereka sudahpun berakhiri. Tanpa sokongan Kuala Lumpur dan kepemimpinan UMNO di peringkat kebangsaan, Tengku Razaleigh tidak lagi mampu untuk berperanan sebagai penaung politik di Kelantan. Oleh itu, UMNO Kelantan akan terus berkembang, sekalipun tanpa kehadiran tokoh berkenaan.⁶¹

Sebagai kumpulan yang menyokong Dato' Musa, sikap kritis mereka kepada Tengku Razaleigh memang tidak mengejutkan. Selama ini pun mereka merasakan dirinya telah diketepikan daripada menikmati pelbagai peluang ekonomi, serta ganjaran material yang lain. Lazimnya perkara ini terjadi, sama ada disebabkan oleh sikap *overlook* Tengku Razaleigh (terhadap diri mereka), ataupun terbit daripada halangan yang sengaja

diwujudkan oleh segolongan individu yang berada di sekeliling Tengku Razaleigh, yang tidak mahu berkongsi pelbagai "habuan" yang boleh diperolehi melalui kedudukan Ketua UMNO Kelantan itu.⁶² Sebaliknya, dengan bernaung di bawah Dato' Musa, mereka telah berpeluang menikmati pelbagai ganjaran material. Dalam keadaan begini, mereka dengan sendirinya tidak mempunyai sebarang sebab untuk terus menyokong kepemimpinan Tengku Razaleigh, meskipun mereka menyedari karismatik Tengku Razaleigh itu boleh menjadi benteng utama untuk menghalang kemaraan PAS.⁶³

Walau bagaimanapun, suatu yang perlu diingat, kumpulan Musa-Hussein ini tidak begitu terserlah selepas pemilihan Timbalan Presiden UMNO pada tahun 1981. Ini memandangkan kedudukan Tengku Razaleigh pada ketika itu masih lagi kuat di dalam parti dan kerajaan. Keadaan hanya berubah selepas pemilihan tahun 1984, bilamana putera raja itu mulai berkurangan pengaruhnya di pusat kuasa, kecuali kedudukannya sebagai sebagai Menteri Perdagangan dan Perindustrian, yang dianggap lebih rendah tarafnya daripada Kementerian Kewangan yang disandang sebelum itu. Pada peringkat ini kehadiran kumpulan tersebut cukup untuk "memecahbelahkan" UMNO Kelantan. Namun begitu, apabila Dato' Musa meninggalkan kerajaan pada 1986, kumpulan ini tidak begitu menonjol lagi, dan kebanyakan mereka

yang kritikal kepada Tengku Razaleigh telah mengambil tindakan menyokong Dato' Seri Dr. Mahathir pula selepas kedua-dua tokoh tersebut terlibat di dalam pertandingan merebut jawatan Presiden UMNO pada tahun 1987.

Bagi mereka yang seringkali tersisih, serta gagal mendekati Tengku Razaleigh (semasa beliau menjadi Ketua UMNO Kelantan), dan tidak pula bersedia untuk mengasosiasikan dirinya dengan kumpulan Musa-Hussein, kemunculan Dato' Muhamad Yaacob merupakan peluang terbaik untuk mereka bernaung bagi tujuan memperolehi manfaat ekonomi dan politik.⁶⁴ Justeru, bagi mempertahankan kepentingan tersebut, golongan ini bermati-matian mempertahankan pemimpin-penaung barunya itu, walaupun dalam banyak hal, Dato' Muhamad Yaacob masih lagi gagal menandingi pengaruh peribadi Tengku Razaleigh. Namun, sepertimana dengan golongan Musa-Hussein, kumpulan Dato' Muhamad Yaacob juga menaruh kepercayaan bahawa selepas tewas kali kedua di tangan Dato' Musa, dan tidak lagi dilantik menjadi Ketua Perhubungan UMNO Kelantan, pengaruh Tengku Razaleigh di peringkat *grass-root* telah beransur-ansur lemah.

Maka itu, pada mereka UMNO Kelantan tidak perlu lagi bergantung kepada ketokohan Tengku Razaleigh. Sebaliknya, Dato' Muhamad Yaacob juga mampu mengisi kekosongan yang ditinggalkan oleh putera raja itu,

sekiranya ia diberi peluang "membuat jasa" kepada rakyat Kelantan (sepertimana yang telah dilakukan oleh Tengku Razaleigh), serta mendapat sokongan yang kuat dari Kuala Lumpur.⁶⁵ Oleh yang demikian, dengan dikelilingi oleh para pengikut seperti ini, ia secara langsung telah meletakkan Dato' Muhamad Yaacob dalam suatu keadaan yang cukup rumit. Tambahan pula, beliau sendiri tidak pernah memperlihatkan sikap penentangannya terhadap Tengku Razaleigh, namun di dalam suasana "perpecahan" yang timbul ini, beliau tetap tidak dapat membebaskan dirinya daripada menaungi mereka yang mula menerima sebagai pemimpin utama UMNO negeri itu.

Akibatnya, UMNO Kelantan terus terdedah kepada perpecahan dan konflik dalaman yang bukan mudah untuk diselesaikannya tanpa mempunyai pengaruh peribadi yang kuat. Suasana yang wujud ini, pada akhirnya telah memberikan kekuatan baru kepada pihak PAS. Malahan, kepemimpinan PAS Kelantan yakin bahawa Kelantan pasti jatuh ke tangan parti itu, sekiranya perpecahan ini terus berlanjutan dan Tengku Razaleigh pula terus tersisih daripada kepemimpinan utama UMNO negeri itu.⁶⁶ Keyakinan ini menjadi semakin memuncak bilamana para penyokong Tengku Razaleigh mengambil sikap memencilkan diri sewaktu kempen Pilihanraya 1986 bermula, sekalipun terdapat di kalangan mereka yang telah diberi peluang

oleh Dato' Muhamad Yaacob untuk bertanding di dalam pilihanraya tersebut.⁶⁷

Walau bagaimanapun, malang bagi PAS masalah kelemahan jentera UMNO ini telah dapat dikesan oleh Presiden UMNO, Dato' Seri Dr. Mahathir. Menyedari bahawa ketokohan Dato' Muhamad Yaacob, selaku Pengarah Pilihanraya UMNO/Barisan Nasional 1986 tidak mampu menandingi kekuatan peribadi Tuan Guru Haji Nik Aziz (Pesuruhjaya PAS Kelantan), akhirnya beliau telah melantik Tengku Razaleigh sebagai Pengarah Bersama.⁶⁸ Ternyata, perlantikan yang dibuat pada saat-saat akhir menjelang pilihanraya ini telah memberikan kesan yang mendalam kepada usaha PAS untuk menawan Kelantan daripada UMNO/Barisan Nasional.⁶⁹

Dengan kemunculan Tengku Razaleigh secara tiba-tiba itu, Dato' Muhamad Yaacob tidak lagi bersendirian menghadapi kemaraan PAS. Sebaliknya, dengan bantuan Tengku Razaleigh dan para penyokongnya, tumpuan yang lebih telah dapat diberikan kepada setiap calon UMNO yang bertanding di kawasan yang dianggap "bermasalah", dan tidak begitu selamat bagi mereka.⁷⁰ Namun begitu, apa yang penting daripada kehadiran Tengku Razaleigh dan para penyokongnya ini, perpecahan di kalangan ahli-ahli UMNO telah dapat dielakkan buat sementara waktu kerana semua pihak telah mengekalkan semula perpaduan,

demi untuk menjamin kemenangan calon UMNO/Barisan Nasional.

Suatu yang perlu diingat, semasa Pilihanraya Umum 1986 diadakan, golongan Dato' Musa Hitam sudahpun berada di dalam keadaan yang lemah, akibat daripada tindakkannya meletak jawatan sebagai Timbalan Perdana Menteri. Walaupun beliau kekal sebagai Timbalan Presiden UMNO, tetapi pengaruhnya telah berkurangan. Oleh itu dengan ketiadaan penaungnya ini, maka tidak ramai daripada golongan Musa-Hussein yang berpeluang menjadi calon di dalam pilihanraya tersebut. Bahkan "ketua mereka", Dato' Hussein Ahmad telah tidak dipilih untuk bertanding di dalam pilihanraya itu. Justeru, kekosongan itu telah diisikan dengan para penyokong Tengku Razaleigh.

Sehubungan dengan ini, Dato' Muhamad Yaacob, walaupun mempunyai kuasa untuk menentukan barisan calon UMNO, namun beliau telah gagal untuk memanfaatkan peluang yang ada itu. Sebaliknya, disebabkan oleh kepemimpinannya itu masih lagi dibayangi oleh pengaruh peribadi Tengku Razaleigh, dan sebilangan besar pengikut setianya belum lagi terserlah ketokohan mereka, maka peluang yang wujud itu "terpaksa" juga diberikan kepada pengikut setia Tengku Razaleigh. Akhirnya, gandingan Razaleigh-Muhamad Yaacob telah

berjaya mempertahankan Kerajaan Kelantan daripada jatuh ke tangan PAS pada tahun 1986 (lihat Jadual XIII).

Jadual XIII

Keputusan Pilihanraya Dewan Undangan Negeri Kelantan 1986: Bandingan Prestasi Di antara UMNO/BN dan PAS

Parti	Jumlah Kawasan ditandingi	Jumlah Kerusi dimenangi
BARISAN NASIONAL UMNO Hamim MCA }	33 4 2	26 2 1
PAS	39	10

Sumber: Suruhanjaya Pilihanraya, **Laporan Pilihanraya Umum 1986**, Percetakan Kerajaan, Kuala Lumpur, 1988, hal. 88-90.

PAS, yang pada mulanya begitu yakin dapat menawan Kelantan hanya mampu mengekalkan kerusi yang telah dimenanginya pada tahun 1982 iaitu sebanyak 10 buah sahaja. Namun begitu, kemenangan UMNO ini pula tidak bermakna bahawa kepemimpinan Dato' Muhamad Yaacob sudahpun diterima ramai, dan UMNO sendiri berada dalam keadaan yang cukup stabil. Sebaliknya sehingga ke tahun 1990, parti itu tidak putus-putus dilanda masalah, dan

Dato' Muhamad Yaacob, selaku Ketua UMNO dan Ketua Kerajaan Kelantan tetap gagal mengatasinya. Walaupun beliau menguasai pelbagai sumber daya utama (yang membolehkannya berperanan sebagai penaung politik substantif) hasil daripada kedudukannya itu, serta disokong pula oleh kepemimpinan UMNO di peringkat pusat, namun UMNO Kelantan yang dipimpinnya itu masih gagal berada di tahap kestabilan, seperti yang pernah wujud pada era kepemimpinan Tengku Razaleigh.

Bahkan dalam persepsi sesetengah ahli UMNO Kelantan, Tengku Razaleigh masih dilihat sebagai Ketua UMNO Negeri.⁷¹ Bagi mereka, kejayaan UMNO/Barisan Nasional mempertahankan kuasanya itu lebih bersandarkan kepada kerismatik Tengku Razaleigh, dan kepemimpinan bangsawan yang sedia wujud di dalam parti itu. Oleh yang demikian, "suasana" ini dengan sendirinya membenarkan "ramalan" para penyokong Tengku Razaleigh sebelum itu bahawa tanpa beliau Kelantan pasti jatuh ke tangan PAS.

Kelemahan Dato' Muhamad Yaacob mengekalkan kestabilan yang wujud di dalam UMNO Kelantan jelas terbukti apabila beliau terpaksa berhadapan dengan pelbagai krisis dalaman, sebaik sahaja menerajui kepemimpinan UMNO Kelantan. Tumpat merupakan bahagian pertama yang telah mengganggu kestabilan UMNO

Kelantan.⁷² Tanpa mempunyai rasa malu dan hormat terhadap Ketua UMNO Negeri, krisis kepemimpinan telah berlaku di bahagian tersebut. Setiap tokoh yang mempunyai pengikutnya yang tersendiri telah saling jatuh-menjatuh di antara mereka, demi untuk meletakkan UMNO bahagian itu berada di bawah kawalannya. Ekoran daripada itu, Majlis Kerja Tertinggi UMNO telah campurtangan dan menggantung bahagian tersebut.

Keadaan yang hampir sama juga berlaku di bahagian-bahagian UMNO yang lain seperti Pengkalan Chepa, Nilam Puri dan Pasir Mas. Walaupun nasib bahagian-bahagian ini tidak seburuk yang diterima oleh bahagian Tumpat, namun kehadiran gejala perpecahan merupakan suatu yang tidak dapat dielakkan lagi, memandangkan perebutan jawatan itu telah berlaku di kalangan tokoh-tokoh UMNO tempatan sendiri. Yang menariknya, mereka yang terlibat ini merupakan pengikut setia Tengku Razaleigh. Namun begitu, disebabkan putera raja itu tidak lagi mengetuai UMNO Kelantan, maka tugas "mendamaikan" mereka yang terlibat itu telah terletak di bahu Dato' Muhamad Yaacob, selaku Ketua Perhubungan UMNO Kelantan yang baru.

Malangnya, disebabkan Dato' Muhamad Yaacob, berbeza dengan Ketua UMNO sebelumnya (iaitu bukan dari keturunan bangsawan), dan tidak pula memiliki sebarang

kewibawaan yang boleh menimbulkan rasa "malu-mata", "segan-silu" dan perasaan hormat yang tinggi terhadap dirinya, maka perpecahan di dalam UMNO terus-menerus berlaku dalam era kepemimpinnya. Tambahan pula, situasi politik negara yang wujud pada ketika itu, sama ada di peringkat negeri ataupun kebangsaan lebih banyak mendatangkan kesan buruk kepada kestabilan parti, ekoran daripada krisis peribadi di antara Tengku Razaleigh dengan kepemimpinan utama UMNO.

Kepemimpinan Dato' Muhamad Yaacob dalam parti dan kerajaan semakin tercabar apabila krisis peribadi di antara Razaleigh-Mahathir telah berubah ke dalam bentuk pertandingan merebut jawatan Presiden UMNO pada April 1987. Walaupun pada ketika itu, Tengku Razaleigh tidak mempunyai sebarang kedudukan yang penting dalam UMNO Kelantan (kecuali Ketua UMNO Bahagian Gua Musang), namun pengaruhnya terhadap parti itu tidak dapat diperkecilkan begitu sahaja. Oleh itu, apabila beliau menyatakan hasratnya untuk merebut jawatan tersebut, sokongan positif segera perolehinya daripada semua ketua bahagian, kecuali Bahagian Rantau Panjang.⁷³ Justeru, dalam keadaan begini, Dato' Muhamad Yaacob tidak sahaja terpaksa berhadapan dengan sebilangan besar ahli dan pemimpin UMNO Kelantan yang menyokong Tengku Razaleigh, tetapi beliau juga telah kehilangan sokongan daripada ahli EXCO Kerajaan Negeri (yang

beliau sendiri lantik),⁷⁴ apabila kesemuanya secara terbuka telah menyatakan sokongan mereka kepada putera raja itu.

Tambahan pula, pada ketika itu, "Semangat Kelantan" yang mahu melihat anak Kelantan (iaitu Tengku Razaleigh) menjadi Presiden UMNO dan Perdana Menteri begitu kuat menguasai fikiran rakyat di negeri itu. Oleh yang demikian, apabila Dato' Muhamad Yaacob mengambil sikap menentang arus dengan menyokong ketuanya, Dato' Seri Dr. Mahathir (kerana kedudukannya dalam parti dan kerajaan yang dilantik oleh Presiden UMNO), maka beliau dengan sendirinya telah kehilangan sokongan dan "perasaan hormat" daripada rakyat Kelantan, khususnya ahli UMNO sendiri.⁷⁵ Dengan itu, adalah tidak mengejutkan sekiranya mereka sanggup memalukan beliau di dalam pelbagai upacara rasmi parti dan kerajaan.⁷⁶

Ini kerana, dari sudut psikologi, mereka masih melihat Tengku Razaleigh sebagai pemimpin-penaung mereka. Manakala, kehadiran Dato' Muhamad Yaacob, khususnya dalam kepemimpinan parti, lebih merupakan proksi kepada Dato' Seri Mahathir sahaja. Akhirnya, apabila Tengku Razaleigh tewas di dalam pertandingan itu, dan kegalalannya telah dikaitkan pula dengan pembelotan yang dilakukan oleh beberapa perwakilan

daripada Kelantan sendiri (yang dianggap oleh para penyokong Tengku Razaleigh "telah dibeli" oleh pihak Dato' Seri Dr. Mahathir), maka kedudukan Dato' Muhamad Yaacob menjadi semakin tersepit. Keadaan ini telah diperburukkan pula dengan tindakan UMNO dan Kerajaan Persekutuan mengadakan program Gerakan Bersama Rakyat (Semarak) sebagai suatu usaha untuk memperkuatkan kedudukan Dato' Seri Dr. Mahathir, dan memberikan legitimasi terhadap kepemimpinnya setelah kemenangan tipisnya⁷⁷ dalam pertandingan tersebut dipersoalkan kesahihannya oleh para penyokong Tengku Razaleigh, sehingga membawa kepada "pengharaman" UMNO oleh Mahkamah Tinggi.

Sungguhpun keputusan ini telah memberi peluang kepada Dato' Seri Dr. Mahathir untuk menubuhkan UMNO (Baru) dan menyingkirkan semua penentang beliau, sama ada di dalam parti dan kerajaan, namun ini bukanlah merupakan jawapan atau penyelesaian kepada masalah yang dihadapi oleh Dato' Muhamad Yaacob di Kelantan. Dalam keadaan sebilangan besar rakyat Kelantan sedang "menangisi" kekalahan Tengku Razaleigh, kedatangan UMNO (Baru), Semarak dan Dato' Seri Dr. Mahathir ke negeri itu bukan merupakan langkah terbaik untuk menyatukan kembali ahli-ahli UMNO yang dilanda perpecahan. Sebaliknya, kedatangan Semarak khususnya telah menjauhkan lagi UMNO (Baru) daripada rakyat Kelantan,

apatah lagi di dalam keghairahan menonjolkan imej Presiden UMNO ini, Dato' Muhamad Yaacob tanpa disedari "dikatakan" telah menyinggung pula perasaan Istana Kelantan yang mempunyai hubungan kekeluargaan yang erat dengan Tengku Razaleigh.⁷⁸

Akibatnya, beliau tidak sahaja berhadapan dengan majoriti ahli UMNO lama (terutamanya golongan veteran) yang menolak UMNO (Baru) yang diketuainya, tetapi beliau juga terpaksa berhadapan dengan sultan yang tidak lagi "menghormatinya" sebagai Menteri Besar Kelantan. Lanjutan daripada keadaan ini, ia secara langsung memperlihatkan bahawa UMNO (Baru) yang "dikatakan" mewarisi UMNO lama itu telah ketiadaan pemimpin yang mampu berperanan sebagai penaung simbolik, iaitu dalam erti kata tokoh berkenaan mampu mengumpul dan menyatukan kembali bekas-bekas ahli UMNO lama ke dalam UMNO (Baru), di samping merapatkan kembali hubungan di antara Menteri Besarnya dengan baginda sultan. Maka itu, melihatkan situasi yang wujud ini, adalah tidak mengejutkan apabila PAS melanjutkan pula masalah yang dihadapi oleh UMNO (Baru) Kelantan ke dalam bentuk undi tidak percaya di Dewan Undangan Negeri Kelantan terhadap Dato' Muhamad Yaacob selaku Ketua Kerajaan pada pertengahan 1988.

Meskipun, jumlah anggota PAS di dewan tersebut

hanya seramai 10 orang sahaja, namun memandangkan wakil rakyat UMNO (yang juga ahli UMNO lama dan penyokong setia Tengku Razaleigh), tidak dapat menerima kepemimpinan Dato' Muhamad Yaacob dan UMNO (Baru), maka PAS yakin bahawa Kerajaan UMNO/Barisan Nasional Kelantan dapat digulingkan. Pihak PAS juga percaya bahawa dengan sokongan wakil rakyat yang berpihak kepada Tengku Razaleigh, maka hasratnya itu akan tercapai.⁷⁹ Namun begitu, "suasana" telah menyelamatkan Dato' Muhamad Yaacob dan Kerajaan UMNO/Barisan Nasional Kelantan. Melalui pengaruh peribadinya, Tengku Razaleigh telah "mengarahkan" para penyokong beliau supaya tidak menyokong tindakan PAS, sebaliknya mempertahankan kerajaan yang telah beliau asaskan pada tahun 1978 itu, meskipun pada ketika itu beliau tidak dibenarkan menyertai UMNO (Baru). Keadaan "mungkin" berubah sekiranya proses "penggulingan" Kerajaan Kelantan ini berlaku ketika Parti Semangat 46 (yang diketuai oleh Tengku Razaleigh) sudahpun ditubuhkan, dan telah menjalinkan kerjasama yang erat pula dengan pihak PAS.

Sungguhpun kewibawaan Tengku Razaleigh telah berjaya menyelamatkan Kerajaan UMNO/Barisan Nasional Kelantan, ini tidak pula bermakna bahawa perhubungan beliau dengan UMNO (Baru) dan kepemimpinannya bertambah baik kemudiannya. Sebaliknya, perubahan politik yang

terus-menerus berlaku di dalam negara (ekoran daripada perpecahan dan "pengharaman" UMNO) telah mendekatkan pula hubungan kumpulan Razaleigh-Musa dengan pihak PAS. Melalui beberapa siri pilihanraya kecil yang diadakan pada 1987-1989, kumpulan Razaleigh-Musa (yang juga dikenali sebagai kumpulan UMNO 46),⁸⁰ telah melihat PAS sebagai "rakan" terbaik untuk menyingkirkan Dato' Seri Dr. Mahathir dan UMNO (Baru) daripada arena politik Malaysia. Justeru, dengan berkonsi cita-cita yang sama dengan PAS (iaitu mengalahkan calon-calon UMNO/Barisan Nasional), kedua-dua belah akhirnya telah saling bekerjasama untuk mencapai matlamat tersebut. Walaupun, Dato' Musa kemudiannya telah meninggalkan Tengku Razaleigh, dan kembali ke pangkuhan UMNO (Baru), namun hubungan kumpulan Tengku Razaleigh dengan pihak PAS tidak terjejas, bahkan makin bertambah kukuh.

Di Kelantan, kerjasama yang wujud di antara kumpulan Tengku Razaleigh dengan PAS telah mendapat sokongan yang meluas daripada para penyokong masing-masing. Meskipun sebelum itu, Tengku Razaleigh merupakan musuh utama PAS Kelantan, namun "Semangat Kelantan", serta karisma yang terdapat pada dirinya telah merobah segala-galanya. Para penyokong PAS tanpa ragu-ragu telah menerima beliau sebagai pemimpin dan "sahabat" mereka. Penerimaan ini telah dilakukan dalam konteks penolakan dan "kebencian" mereka terhadap Dato'

Seri Dr. Mahathir, serta simpati mereka terhadap Tengku Razaleigh yang dilihatnya sebagai "anak Kelantan" yang telah menjadi mangsa politik tokoh tersebut, ekoran daripada kejayaannya "membeli" segelintir ahli UMNO dari Kelantan sendiri.

Ini terbukti daripada kesediaan tokoh PAS Kelantan membantu calon kumpulan Razaleigh-Musa (menentang calon UMNO (Baru)) di dalam Pilihanraya Kecil kawasan Parlimen Johor Bahru yang diadakan selepas sahaja UMNO lama di isytiharkan tidak sah oleh Mahkamah Tinggi.⁸¹ Walhal pada ketika itu, persefahaman secara rasmi belum lagi wujud di antara Tengku Razaleigh dengan kepemimpinan PAS di peringkat pusat. Malahan, Tengku Razaleigh sendiri belum lagi terlibat ataupun menubuhkan sebarang parti sebagai *platform* politik beliau yang baru. Walau bagaimanapun, kerjasama tidak rasmi yang ditunjukkan oleh pihak PAS Kelantan ini merupakan faktor utama yang telah mempercepatkan kerjasama di antara pihak PAS Pusat dengan kumpulan Tengku Razaleigh, apabila beliau mengetuai Parti Semangat 46 pada tahun 1989.

Tambahan pula, pada masa yang sama, Parti Semangat 46 juga bersedia menerima Islam (seperti yang diketengahkan oleh PAS) sebagai asas dan matlamat perjuangannya.⁸² Persefahaman yang wujud ini akhirnya

telah mendorong kedua-dua parti tersebut menggabungkan diri ke dalam satu gagasan politik yang lebih besar iaitu Angkatan Perpaduan Ummah (APU), yang kemudiannya turut disertai oleh Berjasa dan Hamim. Kehadiran APU ke dalam politik Kelantan dengan sendirinya telah menyulitkan kedudukan Dato' Muhamad Yaacob dan UMNO (Baru). Dalam jangkamasa yang singkat sahaja APU telah berjaya mendapat sokongan daripada rakyat Kelantan. Ini sekali gus telah menyebabkan beliau terpaksa berhadapan dengan pengaruh peribadi Tengku Razaleigh yang telah kembali berperanan sebagai penaung politik simbolik, iaitu dalam erti kata sebagai suatu "tenaga" yang mampu menggabungkan ahli-ahli PAS dan para penyokong UMNO lama ke dalam satu gerakan politik baru.

Dalam keadaan begini tidak banyak tindakan yang boleh dilakukan oleh Dato' Muhamad Yaacob untuk mengukuhkan kedudukan UMNO (Baru) di Kelantan. Sebaliknya, dalam suasana "Semangat Kelantan" sedang menyelubungi politik negeri itu, UMNO (Baru) sudah menjadi *liability* pada dirinya, apatah lagi pada ketika itu, beliau telahpun dilihat sebagai proksi Dato' Seri Dr. Mahathir, yang sememangnya tidak disenangi oleh rakyat Kelantan, khususnya mereka yang simpati dengan Tengku Razaleigh. Dalam pada itu, hubungan Dato' Muhamad Yaacob, selaku Menteri Besar dengan baginda sultan semakin bertambah tegang. Ia tidak sahaja wujud

akibat daripada "peristiwa Semarak" pada tahun 1988, tetapi juga berkait rapat dengan tindakan Dato' Muhamad Yaacob mengasosiasikan dirinya dengan Dato' Seri Dr. Mahathir.⁸³

Dalam hal ini perlu dinyatakan bahawa sikap tidak senang hati Sultan Kelantan terhadap Menteri Besar itu telahpun bermula sejak tahun 1983 lagi apabila Dato' Muhamad Yaacob mengambil tindakan menyokong Dato' Seri Dr. Mahathir dan Kerajaan Persekutuan yang mahu melakukan pindaan Perlembagaan terhadap kuasa Raja-Raja Melayu.⁸⁴ Justeru, hubungan ini semakin bertambah buruk apabila Dato' Muhamad Yaacob gagal memberikan sokongan terbuka kepada Tengku Razaleigh di dalam usahanya merebut jawatan Presiden UMNO daripada Dato' Seri Dr. Mahathir.⁸⁵ Rasa tidak senang hati Sultan kepada Menteri Besar akhirnya telah sampai ke kemuncaknya apabila baginda telah bertindak tidak memperkenankan Dato' Muhamad Yaacob membuat ucapan taat setia pada hari keputeraannya pada tahun 1988 dan 1989.

Lanjutan daripada itu, apabila pihak Suruhanjaya Perkhidmatan Awam Negeri (yang berada di bawah naungan Sultan secara langsung) membuat pertukaran pegawai kanan Kerajaan (tanpa merujukkannya kepada Menteri Besar terlebih dahulu), maka baginda

telah dituduh "campurtangan" dalam urusan pentadbiran negeri oleh pihak UMNO (Baru) Kelantan.⁸⁶ Justeru, peristiwa ini telah memerangkapkan kedua-dua belah pihak ke dalam krisis yang lebih besar.⁸⁷ Malangnya, tindakan UMNO (Baru) Kelantan berkrisis dengan Istana Kelantan telah gagal menarik sokongan rakyat jelata, khususnya para anggota UMNO lama. Sebaliknya, krisis Dato' Muhamad Yaacob dengan Istana Kelantan telah "dilihat" oleh rakyat jelata sebagai pertelingkahan Razaleigh-Mahathir. Oleh itu, "Semangat Kelantan" sekali lagi telah menjadi asas penentangan rakyat terhadap Dato' Muhamad Yaacob dan UMNO (Baru).

Pertentangan di antara UMNO (Baru) Kelantan dengan pihak Istana telah dilihat oleh sebilangan besar rakyat sebagai suatu tindakan yang "didalangi" oleh Dato' Seri Dr. Mahathir yang juga dilihatnya sebagai "anti raja". Jadi disebabkan Tengku Razaleigh mempunyai hubungan erat dengan Istana Kelantan, maka tindakan ini juga dipersepsikan sebagai suatu penentangan terhadap Tengku Razaleigh. Maka itu, ia sekali gus "dilihat" sebagai suatu usaha untuk melemahkan kedudukan "wira mereka" dalam usahanya menjadi Perdana Menteri Malaysia. Justeru, dalam keadaan begini, sokongan mereka tidak lagi kepada UMNO (Baru), tetapi telah beralih kepada gabungan Semangat 46-PAS yang "dipimpin" oleh Tengku Razaleigh.⁸⁸

Oleh yang demikian, keputusan Pilihanraya Umum 1990 (lihat jadual XIV) tidak lebih daripada satu manifestasi yang memperlihatkan bahawa majoriti rakyat Kelantan berdiri teguh di belakang Tengku Razaleigh, walaupun beliau bukanlah merupakan pemimpin nasional dan negeri yang utama pada ketika itu. Malahan, keputusan itu juga merupakan satu pernyataan sikap majoriti rakyat Kelantan bahawa mereka tidak dapat menerima kepemimpinan Dato' Seri Dr. Mahathir, serta proksinya. Dari itu, adalah tidak mengejutkan sekiranya semua calon UMNO (dan calon tunggal daripada MCA) telah tewas di setiap kawasan yang ditandinginya, sama ada di peringkat Parlimen ataupun Dewan Undangan Negeri. UMNO/Barisan Nasional hanya mampu memperolehi undi sebanyak 32.9% sahaja.⁸⁹

Keputusan ini juga secara langsung telah memberikan gambaran bahawa majoriti para pengundi Kelantan bersedia untuk "menghancurkan" mana-mana calon yang tidak menyokong "Semangat Kelantan". Sebaliknya, para pengundi ini juga, pada ketika yang sama, bersedia memberikan undi kemenangan kepada calon yang bukan "Anak Kelantan", asalkan calon tersebut bersama-sama menyokong "Semangat Kelantan", dan menerima kepemimpinan Tengku Razaleigh.⁹⁰ Yang penting kepada para pengundi ini, Tengku Razaleigh dan APU yang dipimpinnya itu perlu menang dan berjaya mengambil alih

Jadual XIV

Keputusan Pilihanraya Dewan Parlimen dan Dewan Undangan Negeri Kelantan 1990: Bandingan Prestasi Di antara UMNO/BN dan Angkatan Perpaduan Ummah

Parti	Dewan Parlimen			Dewan Undangan Negeri		
	Jumlah Kawasan Ditandingi	Jumlah Kawasan Dimenangi	Peratusan Undi	Jumlah Kawasan Ditandingi	Jumlah Kawasan Dimenangi	Peratusan Undi
BARISAN NASIONAL UMNO MCA	13	0	32.73%	38	0	32.94%
ANGKATAN PERPADUAN UMMAH PAS Semangat 46 } Hamim } Bejasa				24 13 } 1* }	24 14 1	42.09% 21.99% 1.79%

* Calon Hamim telah menggunakan lambang Parti Semangat 46.

Sumber: Suruhanjaya Pilihanraya, Laporan Pilihanraya Umum 1990, Percetakan Kerajaan, Kuala Lumpur, 1992, hal. 16, 128 & 160.

pemerintahan negara. Ini kerana, melalui kejayaan itu, Tengku Razaleigh bukan sahaja berpeluang memenuhi janji-janji pilihanrayanya, tetapi juga mengembalikan semula pembangunan Kelantan yang banyak tertangguh akibat "peminggiran" beliau daripada kedudukan penting di dalam parti dan kerajaan.⁹¹

6.4   Kesimpulan

Dari peristiwa yang telah dilalui oleh UMNO Kelantan pada 1980-1990, ia secara langsung memperlihatkan bahawa perkembangan kepemimpinan bangsawan di dalam UMNO Kelantan mempunyai pertalian yang rapat dengan perkembangan kepemimpinan UMNO di peringkat kebangsaan, khususnya perubahan pucuk pimpinan dari Dato' Hussein Onn kepada Dato' Seri Dr. Mahathir. Walaupun "kewibawaan" Tengku Razaleigh dan kepemimpinan bangsawan tidak terjejas dengan perubahan itu, namun konflik peribadi di antara beliau dengan Dato' Seri Dr. Mahathir telah menjejaskan peranannya sebagai penaung di dalam UMNO dan politik Kelantan.

Tanpa sokongan "Kuala Lumpur", sukar bagi Tengku Razaleigh untuk terus berperanan sebagai penaung politik substantif, walaupun beliau masih dikekalkan dalam kerajaan. Dengan kata lain, dalam keadaan UMNO Kelantan mahu mempertahankan proses "berbalas keuntungan", (di mana penyediaan pelbagai

projek pembangunan menjadi alat pertukaran kepada taat setia dan undi daripada rakyat), maka kemampuan memiliki karismatik dan status sosial sahaja tidak memadai bagi tujuan tersebut. Sebaliknya, keupayaan untuk berperanan sebagai penaung substantif juga diperlukan.

Begitu juga sebaliknya apabila Dato' Muhamad Yaacob dilantik mengetuai UMNO Kelantan pada 1984 bagi menggantikan tempat Tengku Razaleigh. Meskipun melalui perlantikan itu, kepemimpinan bangsawan telah menemui penghujungnya, namun ini tidak pula memberi manfaat yang besar kepada parti itu. Bahkan, UMNO Kelantan kembali berhadapan dengan masalah ketidakstabilan dalaman. Sungguhpun "Kuala Lumpur" telah memberikan sokongan yang kuat kepada Dato' Muhamad Yaacob, sehingga beliau mampu berperanan sebagai penaung politik substantif (serta melahirkan fenomena *political party-directed patronage*), ini juga tidak bermakna bahawa beliau berkeupayaan menyelesaikan masalah yang dihadapi itu.

Sejarah kepemimpinan UMNO Kelantan jelas membuktikan bahawa memiliki kedudukan dan kewibawaan legal-rasional semata-mata belum tentu menjamin kemampuan dan keberkesanan seseorang pemimpin untuk berperanan sebagai penaung politik yang berjaya. Dalam

suasana parti sedang berhadapan dengan perpecahan dan krisis, penghormatan yang tinggi ahli parti (terhadap status sosial pemimpin), serta karisma pemimpin itu sendiri amat diperlukan. Kedua-duanya merupakan ciri penting bagi membolehkan penyatuan dan perpaduan wujud di kalangan ahli parti. Justeru, kerana ketiadaan kedua-dua sifat itu, maka Dato' Muhamad Yaacob, seorang pemimpin daripada kalangan rakyat kebanyakannya (commoners) telah gagal untuk berperanan sebagai penaung politik yang berkesan pada zamannya. Malahan, Kerajaan Negeri yang berada di bawah kawalannya juga telah terlepas ke pihak lawan.

Disinilah letaknya perbezaan di antara Tengku Razaleigh dengan Dato' Muhamad Yaacob. Sebagai pemimpin, Tengku Razaleigh telah muncul dalam keadaan UMNO dilanda perpecahan. Dengan berbekalkan status sosialnya yang tinggi, serta kewibawaan tradisional (ekoran daripada ikatannya yang rapat dengan Istana Kelantan), peranannya sebagai penaung politik simbolik memang merupakan suatu yang diharapkan. Dalam pada itu, "suasana" politik dan ekonomi negara pula telah memberi keberuntungan kepadanya. Dengan kemampuan beliau memberikan tafsiran kepada persekitaran yang wujud itu, Tengku Razaleigh mampu melaksanakan pelbagai program pembangunan sosio-ekonomi dan tindakan politik

yang boleh memberikan keuntungan kepada UMNO Kelantan dan dirinya sendiri.

Justeru, dalam keadaan begini, Tengku Razaleigh tidak sahaja diberikan kewibawaan legal-rasional (melalui kedudukannya) oleh kepemimpinan parti dan kerajaan di Kuala Lumpur, sehingga memungkinkan beliau berperanan sebagai penaung politik substantif, tetapi beliau juga mampu memperolehi kewibawaan karisamatik melalui kepercayaan dan keyakinan ahli-ahli UMNO terhadap dirinya sebagai pemimpin yang "hebat ataupun "luar biasa". Oleh itu, apabila kepemimpinannya mengalami cabaran pada tahun 1980-an, ini tidak "melemahkan" pengaruhnya di dalam UMNO. Walaupun peluangnya untuk berperanan sebagai penaung substantif semakin mengecil kerana proses "peminggiran" yang dialaminya, namun peranan beliau sebagai penaung politik simbolik tetap diperlukan pada tahun-tahun tersebut bilamana UMNO Kelantan berhadapan dengan perpecahan dalaman.

Maka itu, bagi majoriti ahli UMNO Kelantan, pertengahan 1980-an bukannya era pembangunan yang mahu diperkatakan, ataupun penaung substantif yang mahu dikekalkan. Sebaliknya, bagi mereka, perpaduan dan penaung simbolik yang perlu dicari, demi untuk mempertahankan Kerajaan Negeri. Ini pada pengamatan

mereka hanya boleh diperolehi melalui pengekalan kepemimpinan bangsawan. Dalam hal ini, Dato' Muhamad Yaacob juga tidak terkecuali, kerana itu sepertimana yang dijelaskan, beliau bersama-sama dengan Ketua Bahagian UMNO Kelantan yang lain telah "memohon" kepada Dato' Seri Dr. Mahathir agar mengekalkan kepemimpinan Bangsawan (dan Tengku Razaleigh) di dalam parti itu.

Malang bagi UMNO Kelantan, Presiden UMNO telah gagal memahami budaya politik UMNO negeri itu. Kepentingan politik beliau (dalam mengekang pengaruh Tengku Razaleigh) telah mengatasi kepentingan dan masa depan UMNO Kelantan. Oleh itu, apabila berlaku perubahan pucuk pimpinan dari Tengku Razaleigh kepada Dato' Muhamad Yaacob (iaitu dari kepemimpinan bangsawan kepada rakyat biasa), maka perpecahan dalaman UMNO Kelantan sudah merupakan suatu fenomena yang dapat diramalkan. Ini kerana, ia secara langsung merupakan suatu tindakan yang bertentangan dengan nilai politik ahli-ahli UMNO Kelantan dalam pemilihan Ketua UMNO di peringkat negeri. Sedangkan kehadiran seseorang tokoh dalam UMNO tidak sekadar menjadi pemimpin, malahan mempunyai dwi-fungsi yang lain iaitu sebagai penaung politik substantif dan juga simbolik.

Jadi atas kesedaran ini, PAS mahu menggunakan

perpecahan yang dihadapi oleh UMNO sebagai asas untuk membolehkannya kembali memerintah Kelantan. Bagi PAS, tanpa memiliki status sosial dan pengaruh peribadi yang kuat, Dato' Muhamad Yaacob (sekalipun dengan sokongan Dato' Seri Dr. Mahathir) tidak mungkin berupaya untuk menjadi benteng kepada kemaraannya. Meskipun, Tengku Razaleigh masih dikekalkan (oleh Presiden UMNO) di dalam Kerajaan, namun dengan "ketiadannya" di dalam parti, khususnya di peringkat negeri, ia secara langsung telah memberi keyakinan kepada PAS bahawa UMNO Kelantan sebenarnya berada di dalam keadaan yang cukup rapuh. Hal ini juga turut dikongsi bersama oleh mereka yang mahu mengekalkan kepemimpinan Tengku Razaleigh, terutamanya di kalangan para pengikut yang taksub kepada kepemimpinnya. Akhirnya, keputusan Pilihanraya 1990 telah membuktikan kebenaran pandangan itu.

6.5 Notakaki

1. Adalah dipercayai bahawa tokoh-tokoh veteran UMNO telah menasihati Tengku Razaleigh agar tidak menandingi Dato' Seri Dr. Mahathir untuk merebut jawatan Presiden UMNO pada tahun 1981. Lihat **Asiaweek**, June 17, 1983, hal. 22.

2 **Sunday Times**, June 22, 1975.

3. Lihat artikel "Man Who Wrested Kelantan From PAS", dalam **The Star**, June 25, 1981.

4. Hal ini telah dimaklumkan kepada pengkaji oleh seorang yang rapat hubungannya dengan Tengku Razaleigh.

5. **Utusan Malaysia**, April 20, 1981.

6. Dato' Hussein Onn ketika membentuk kabinet pertamanya pada tahun 1976 dikatakan amat berminat dengan Tengku Razaleigh bagi mengisi jawatan Timbalan Perdana Menteri, tetapi, disebabkan Tengku Razaleigh belum lagi mempunyai pengalaman sebagai menteri kabinet, maka hasrat itu telah tidak dilaksanakannya. Bagi Dato' Hussein Onn, pengalaman itu adalah perlu sebelum seseorang pemimpin itu dilantik menjadi Timbalan Perdana Menteri. Justeru, disebabkan pada ketika itu, Dr. Mahathir sudahpun berada di dalam kabinet, maka beliau telah dipilih oleh Dato' Hussein Onn sebagai timbalannya. Hal ini telah dijelaskan kepada pengkaji oleh Dato' Abdullah Ahmad (bekas Setiausaha Politik Tun Abdul Razak dan Timbalan Menteri di Jabatan Perdana Menteri di dalam temubual tidak formal, di Universiti Kebangsaan Malaysia, pada 8 November 1993.

7. Dato' Hussein Onn telah membenarkan Tengku Razaleigh menggunakan *On-The-Spot Grant*, (iaitu peruntukan kewangan yang dikhaskan kepada Perdana Menteri dan timbalannya), bagi pihak dirinya. Dengan wang yang berjumlah jutaan ringgit ini, Tengku Razaleigh boleh meluluskan pelbagai peruntukan segera yang dikemukakan oleh orang ramai, khususnya ahli UMNO sewaktu beliau menghadiri majlis perjumpaan anjuran UMNO di seluruh negara.

Di samping itu, Dato' Hussein Onn juga telah membenarkan Tengku Razaleigh menggunakan Jet Eksekutif F28 dan Halikopter NURI yang kegunaanya dikhaskan kepada Perdana Menteri dan timbalannya sahaja.

8. Perbincangan lanjut lihat, Zakry Abadi, **Mahathir Dalam Dilema Melayu**, Gelanggang Publishing, Kuala Lumpur, 1992, hal. 31.

9. **Utusan Malaysia**, April 20, 1981.

10. Sebelum meletak jawatan, Dato' Hussein telah memanggil timbalannya Dato' Seri Dr. Mahathir Mohamad, dan Naib Presiden Kanan UMNO, Tengku Razaleigh Hamzah untuk membincang tentang masa depan kepemimpinan UMNO. Dalam pertemuan itu, suatu persefahaman telah dicapai di antara mereka bertiga iaitu, Dato' Seri Dr. Mahathir akan menjadi pemimpin pertama di dalam UMNO dan kerajaan setelah Dato' Hussein meletakkan jawatannya. Manakala Tengku Razaleigh pula akan menjadi orang ke dua di dalam hierarki tersebut.

Dalam hal ini, Tengku Razaleigh telah mengesahkan kepada penulis tentang adanya pertemuan tersebut. Temubual dengan Tengku Razaleigh Hamzah, di Kuala Lumpur, pada 25 Julai 1989.

11. Mengikut sejarahnya, sejak tahun 1976 lagi, apabila Tengku Razaleigh dilantik sebagai Menteri Kewangan sudahpun wujud "pakatan" bahawa beliau akan menjadi Timbalan kepada Dato' Seri Dr. Mahathir sekiranya Dato' Hussein meletak jawatan. Oleh itu tidak hairanlah kalau Tengku Razaleigh menolak kehendak para penyokongnya, terutama di Kelantan, yang mahukan beliau bertanding merebut jawatan Timbalan Presiden UMNO yang disandang oleh Dato' Seri Dr. Mahathir. Sebaliknya beliau bersedia untuk bertanding jawatan Naib Presiden sahaja pada tahun 1978, di mana beliau berjaya mendapat undi yang terbanyak.

Sejak itu, beliau seringkali menekankan taat setianya kepada Dato' Hussein Onn dan Dato' Seri Dr. Mahathir, serta meminta para penyokongnya memberi kesetiaan mereka kepada kedua-dua pemimpin itu, khususnya Dato' Seri Dr. Mahathir yang bakal mengganti Dato' Hussein sebagai Perdana Menteri dan Presiden UMNO. Lihat, **Utusan Melayu**, November 23, 1977, **Utusan Malaysia**, April 25, 1981, dan **Utusan Malaysia**, Mei 23, 1981.

12. Berita Harian dan Straits Times, Mei 10, 1981. Lihat juga, The Star, Mei 11, 1981, dan Asiaweek, June 17, 1983, hal. 22.

13. Tengku Razaleigh tanpa "segan-silu" telah sanggup mengatakan bahawa beliau pasti memenangi jawatan tersebut. Akibat kenyataan ini, beliau telah "dianggap" sebagai pemimpin yang "bongkak". Oleh itu, simpati dan sokongan ahli-ahli UMNO telah berubah kepada Dato' Musa yang "dilihat" lebih "beradab". Berita Harian, Mei 10, 1981.

14. Ranjit Gill, **Razaleigh: Cita-Cita dan Perjuangan**, Pelanduk Publications, Petaling Jaya, 1987, hal. 184-188.

15. Dato' Musa sendiri mengakui bahawa Dato' Seri Dr. Mahathir telah meminta beliau bertanding jawatan Timbalan Presiden UMNO pada tahun 1981, dan berjanji untuk melantiknya sebagai Timbalan Perdana Menteri. Hal ini telah didedah oleh Dato' Musa ketika berceramah mengenai **Politik Semasa Malaysia**, anjuran Persatuan Kakitangan Akademik, Universiti Kebangsaan Malaysia, pada 17 Disember 1988, di Kampus Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.

16. Ketika "suasana" dipercayai sedang memihak kepada Tengku Razaleigh, Dato' Seri Dr. Mahathir pernah membuat kenyataan bahawa "sesiapa yang memenangi jawatan Timbalan Presiden tidak semestinya menjadi Timbalan Perdana Menteri". Perbincangan lanjut lihat, Chamil Wariya, **UMNO Era Mahathir**, Penerbit Fajar Bakti, Petaling Jaya, 1988, hal. 85-86.

17. Majlis tersebut ialah upacara perletakan batu asas bangunan baru Ibu Pejabat UMNO, di Jalan Sultan Ismail, Kuala Lumpur. Disebabkan Tengku Razaleigh adalah Bendahari UMNO, dan terlibat secara langsung dalam usaha mencari wang bagi pembinaan bangunan itu, maka upacara itu "dianggap" sebagai peluang terbaik baginya menonjolkan diri sebagai bakal "Timbalan presiden UMNO".

Malangnya, dalam ucapan selaku Presiden UMNO, Dato' Hussein Onn langsung tidak menyebut nama Tengku Razaleigh, walaupun Bendahari UMNO itu memberikan sumbangan yang besar kepada pembinaan bangunan tersebut. Sebaliknya, beliau lebih banyak bercakap

tentang pelajaran (yang mana Dato' Musa sebagai menterinya) di upacara tersebut. Tindakannya ini kamudiannya telah "ditafsirkan" oleh para perwakilan UMNO sebagai tanda sokongannya kepada Dato' Musa. Lihat, Ranjit Gill, *op.cit.*, hal. 189.

18. Tindakan Dato' Hussein Onn memihak kepada Dato' Musa ini telah "dilihat" sebagai reaksi kepada sokongan yang diterima oleh Tengku Razaleigh daripada dua tokoh UMNO yang tidak disenanginya, iaitu Dato' Harun Idris dan Encik Ghaffar Baba. Kedua-dua tokoh ini "dikatakan" giat berkempen untuk memenangkan Tengku Razaleigh. Lihat, *Asiaweek*, June 17, 1983, hal. 23.

Walau bagaimanapun, Tengku Razaleigh mengakui bahawa beliau mempunyai masalah peribadi dengan Dato' Hussein Onn menjelang Perhimpunan Agung UMNO pada tahun 1981. Namun begitu, bagi tujuan penulisan tesis ini, beliau tidak membenarkan penulis mendedahkan perkara tersebut kerana tidak mahu memalukan orang-orang tertentu.

19. Tengku Razaleigh diperlakukan telah membuat ugutan seperti ini kerana beliau terlalu yakin akan memenangi jawatan Timbalan Presiden UMNO itu. Lihat, *Sunday Times* dan *Berita Minggu*, 10 Mei 1981; dan *Asiaweek*, June 17, 1983, hal. 22.

20. *Utusan Malaysia*, Jun 27, 1981.

21. Lihat, Zakri Abadi, *op.cit.*, hal. 36-38.

22. Di Perhimpunan Agung UMNO 1983, Dato' Seri Dr. Mahathir di dalam ucapannya telah mengucap "terima kasih" kepada para perwakilan kerana memilih Dato' Musa sebagai timbalannya. Perbincangan lanjut lihat, Chamil Wariya, *op.cit.*, hal. 87-89.

23. *New Straits Times*, May 26, 1984.

24. Keterangan lanjut, lihat ulasan Dato' Seri Sanusi Junid, Setiausaha Agung UMNO, dalam Majalan *ERA*, No. 2, Tahun 3, 1987, hal. 13.

25. *Ibid*

26. Dato' Seri Dr. Mahathir "dipecayai" sedar akan ancaman Tengku Razaleigh ini, tetapi beliau merasakan Tengku Razaleigh perlu dikekalkan di dalam kabinet memandangkan pengaruhnya dalam UMNO masih lagi kuat. Di samping itu, Dato' Seri Dr. Mahathir juga "dikatakan" mahu menjaga hati para penyokong Tengku Razaleigh, demi untuk mengekalkan perpaduan parti.

Selain dari itu, terdapat juga pandangan yang mengatakan bahawa tujuan "menyimpan" Tengku Razaleigh di dalam kabinet adalah untuk mengimbangi pengaruh Dato' Musa yang dilihat oleh Dato' Seri Dr. Mahathir "kian besar" di dalam UMNO. Oleh itu, Dato' Musa (dalam satu temubual dengan Majalah ERA) telah merasakan bahawa tindakan itu lebih merupakan suatu usaha untuk melaga-lagakannya dengan Tengku Razaleigh. Walhal beliau telahpun memaklumkan kepada Dato' Seri Dr. Mahathir bahawa beliau "tidak rela" lagi bertanding melawan Tengku Razaleigh. Lihat ERA, No.1, Tahun 3, 1987, hal. 22. Lihat juga Camil Wariya, op.cit., hal. 90-95, dan Aziz Zariza Ahmad, Dr. Mahathir Mohamad: Fasa Kedua, Firma Malaysia Publishing, Selangor, 1988, hal. 102-106.

27. Temubual dengan Tengku Razaleigh Hamzah, di Kuala Lumpur, pada 25 Julai 1989, dan temubual tidak formal dengan Dato' Abdullah Ahmad (bekas Setiausaha Politik Tun Abdul Razak dan Timbalan Menteri di Jabatan Perdana Menteri) di Universiti Kebangsaan Malaysia pada 8 November 1993.

29. Ibid.,

30. Lihat, Ranjit Gill, op.cit., hal. 184-185. Lihat juga, Aziz Zariza Ahmad, op.cit., hal. 290-291, dan Zakry Abadi, op.cit., hal. 31.

Walau bagaimanapun, Tengku Razaleigh tidak menafikan bahawa beliau pernah mengadakan perbincangan "empat mata" dengan Dato Hussein Onn, tetapi ia dilakukan di atas permintaan Dato' Hussein sendiri. Namun demikian, disebabkan perbincangan itu "sulit", maka beliau tidak dapat mendedahkanya kepada Dato' Seri Dr. Mahathir, selaku Timbalan Perdana Menteri. Oleh itu, beliau seringkali "mengingatkan" Dato' Seri Dr. Mahathir agar bertanyakan terus kepada Dato' Hussein Onn, sekiranya beliau ingin mengetahui perkara yang dibincangnya oleh mereka berdua. Temubual dengan Tengku Razaleigh Hamzah, di Kuala Lumpur, pada 25 Julai 1989.

31. Pada ketika yang sama "khabar angin" juga telah tersebar di kalangan orang ramai bahawa sekiranya Tengku Razaleigh memenangi jawatan Timbalan Presiden UMNO (dan dilantik sebagai Timbalan Perdana Menteri), kedudukan Dato' Seri Dr. Mahathir di dalam hierarki kepemimpinan parti dan kerajaan hanya dapat bertahan selama sembilan bulan sahaja. Selepas itu, beliau akan disingkir oleh Tengku Razaleigh. Lihat, Aziz Zariza Ahmad, *op.cit.*, hal. 293.

32. Perbincangan lanjut lihat, Aziz Zariza Ahmad, *op.cit.*, 97-127, Zakry Abadi, *op.cit.*, hal. 131-147. Lihat juga Zainuddin Maidin, *Mahathir Di Sebalik Tabir*, Utusan Publications & Distributors Sdn. Bhd., Kuala Lumpur, 1994, hal. 159-178, Chamil Wariya, *op.cit.*, hal. 90-108, dan H. Crouch, *Government and Society in Malaysia*, Allen & Unwin, New South Wales, 1996, hal. 118.

33. Lihat, *The Asian Wall Street Journal*, April 27, 1987, dan lihat juga, Chamil Wariya, *op.cit.*, 108.

34. Tindakan ini lebih dilihat sebagai suatu usaha Dato' Musa mahu melemahkan pengaruh Tengku Razaleigh, agar tidak lagi menjadi amcaman dan saingen terhadap masa depan politiknya. Memandangkan, Dato' Musa masih lagi mengekalkan jawatan Timbalan Presiden UMNO (selepas keluar dari kerajaan) dan berhasrat pula mahu mempertahankan jawatan itu (melalui pemilihan pucuk pimpinan parti pada April 1987), maka tindakannya itu telah menutup peluang Tengku Razaleigh untuk merebut jawatan tersebut. Pilihan yang ada pada putera raja itu ialah menandingi jawatan Presiden UMNO yang disandang oleh Dato' Seri Dr. Mahathir.

Melalui tekit sebegini, Dato' Musa dapat mencapaikan masej kepada Perdana Menteri dan Presiden UMNO bahawa tindakan beliau mengekalkan Tengku Razaleigh di dalam kabinet merupakan suatu tindakan yang silap, kerana putera raja dari Kelantan itu pasti mencabarnya pada suatu hari nanti. Di sini, Dato' Musa sekali gus mahu membuktikan bahawa tindakannya membantah perlantikan itu merupakan suatu strategi yang betul, walaupun bantahan itu lebih "terarah" kepada usaha mahu mengekalkan kedudukannya dalam parti dan kerajaan, dan mengelakkan cabaran seterusnya daripada Tengku Razaleigh.

Lagi pun, Dato' Musa sedar bahawa tidak mudah bagi Tengku Razaleigh untuk memenangi jawatan yang

ditandinginya itu. Namun, dengan menyokong Tengku Razaleigh, Dato' Musa yakin majoriti kemenangan Dato' Seri Dr. Mahathir dapat dikurangkan. Oleh itu, dengan kemenangan yang tipis, maka mudah baginya untuk memaksa Dato' Seri Dr. Mahathir melepaskan jawatan Presiden UMNO. Dalam hal ini, Dato' Musa menjangkakan beliau mampu mempertahankan kedudukannya di dalam pemilihan UMNO pada tahun 1987 itu.

Walau bagimanapun, perkiraan itu dianggap oleh Dato' Seri Dr. Mahathir sebagai suatu kesilapan Dato' Musa kerana Tengku Razaleigh juga (dalam percaturan politik) akan mempastikan Dato' Musa juga tewas di dalam pemilihan tersebut. Bagi Tengku Razaleigh, Dato' Musa bukan musuh politiknya yang utama. Krisis peribadi adalah di antara beliau dengan Dato' Seri Dr. Mahathir. Oleh itu, dengan sokongan Dato' Musa, beliau yakin Presiden UMNO dapat dikalahkan.

Jadi, dalam keadaan kedua-duanya tewas, Tengku Razaleigh tidak lagi mempunyai ancaman yang kuat di dalam UMNO, apatah lagi Ghafar Baba, yang menandingi Dato' Musa, (dan pada perkiraan Tengku Razaleigh akan memenangi jawatan itu) merupakan "sahabat" baiknya. Ulasan menarik mengenai hal ini, lihat **ERA**, No. 2, Tahun 3, 1987, hal. 13-15, dan Zainuddin Maidin, **op.cit.**, hal. 160-163. Lihat juga, H. Crouch, **op.cit.**, hal. 115-118.

35. Pada 11 April 1987, bertempat di Pulau Pinang, Tengku Razaleigh memaklumkan bahawa keputusannya untuk menentang Dato' Seri Dr. Mahathir telah dibuatnya selepas mendapat persetujuan daripada bekas Perdana Menteri, Tunku Abdul Rahman Putra dan Tun Hussein Onn.

Kedua-dua bekas Perdana Menteri ini "diperdayai" tidak senang hati dengan gaya kepemimpinan Dato' Seri Dr. Mahathir memimpin negara pada ketika itu. Hal yang sama juga telah diulangi oleh Tengku Razaleigh semasa berucap di Kota Bharu pada 8 Mei 1987. Lihat **Laporan Bernama** April 11, 1987 dan Mei 8, 1987.

36. Lihat, Shamsul A. B, "The Battle Royal: The UMNO Elections of 1987", **Southeast Asian Affairs**, Institute of Southeast Asian Studies, Singapura, 1988, hal. 174.

37. Antara yang menyatakan sokongannya secara terbuka kepada pakatan Razaleigh-Musa ialah Dato' Abdullah Ahmad Badawi (Menteri Pertahanan), Dato' Rais Yatim (Menteri Luar), Dato' Shahrir Samad (Menteri

Kebajikan), Dato' Ajib Ahmad (Menteri Di Jabatan Perdana Menteri) dan Dato' Najib Tun Razak (Menteri Belia dan Sukan). Manakala Timbalan Menteri pula ialah Dato' Zainal Abidin Zin, Datin Paduka Rahman Osman, Dato' Radzi Sheikh Ahmad, Dato' Abdul Kadir Sheikh Fadzir. Lihat, Chamil Wariya, *op.cit.*, hal.110.

38. Lihat, Shamsul, A.B., *op.cit.*, hal. 173-174.

39. **Utusan Malaysia**, April 27, 1987.

40. Hal ini telah dimaklumkan kepada penulis oleh beberapa orang tokoh UMNO yang rapat dengan Tengku Razaleigh, semasa penyelidikan ini dijalankan.

41. **New Straits Times**, April 24 & 25, 1987, dan **Far Eastern Economic Review**, May 7, 1987, hal. 12-15.

42. **The Star**, May 5, 1987. Lihat juga, Zakry Abadi, *op.cit.*, hal. 174, dan Chamil Wariya, *op.cit.*, hal. 110.

43. Perbincangan lanjut lihat, H. Crouch, *op.cit.*, hal. 119, dan G.P. Means, **Malaysian Politics: The Second Generation**, Oxford University Press, Singapore, 1991, hal. 215-219 & 223-227.

44. Pada peringkat awal, Tengku Razaleigh tidak terlibat dengan parti tersebut. Ia telah ditubuhkan oleh para penyokongnya. Secara rasmi, Parti Semangat 46 (kemudiannya telah dikenali sebagai Parti Melayu Semangat 46) telah dilancarkan penubuhannya pada Oktober 1989, dengan Tengku Razaleigh sebagai presidennya yang pertama.

45. Rujuk Notakaki No. 19.

46. Perbincangan lanjut lihat, Mohd Ali Kamarudin dan Hanapi Dollah, "Personaliti dan Kepemimpinan Politik: Tengku Razaleigh Hamzah dalam Persepsi UMNO dan PAS Kelantan Pilihanraya 1986", dalam Hairany Naffis, **Amalan Politik Malaysia: Esei Pilihan**, Jabatan Sains Politik, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, 1993, hal. 104-147.

47. Pada pengamatan Dato' Muhamad Yaacob, pengaruh PAS di ketiga-tiga buah negeri Melayu itu merosot apabila Tengku Razaleigh berjaya merampas Kelantan (dari tangan PAS) pada 1978. Kemerosotan ini telah dihubungkaitkan dengan kedudukan Tengku Razaleigh sebagai Menteri Kewangan yang mampu merancang pelbagai program pembangunan sosio-ekonomi di negeri-negeri Melayu itu. Oleh yang demikian, tanpa Tengku Razaleigh dalam parti dan kerajaan, keadaan sebaliknya boleh wujud di negeri-negeri tersebut. Lihat, **Laporan BERNAMA**, Mei 22, 1981.

48. **Utusan Malaysia**, Julai 9, 1981. Lihat juga, Aziz Zariza Ahmad, **Putera Raja Di hati Rakyat: Tengku Razaleigh Hamzah**, Kedai Buku Koperatif Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1983, hal. 81-94.

49. Pada ketika yang sama, Dato' Seri Dr. Mahathir juga telah mendapat "tekanan" daripada para perwakilan UMNO, agar Tengku Razaleigh dikekalkan dalam kabinetnya. Di samping itu, bekas kedua-dua Perdana Menteri, Tunku Abdul Rahman dan Dato' Hussein Onn juga telah memainkan peranan yang sama. Manakala, Tengku Razaleigh sendiri, beliau terpaksa akur dengan kehendak para perwakilan UMNO yang menghadiri persidangan agung parti pada 1981, yang mahu beliau terus kekal di dalam kerajaan. Lihat, Ranjit Gill, **op.cit.**, hal. 191-192.

50. Masalah bermula bila Tengku Razaleigh, selaku Ketua UMNO/Barisan Nasional Negeri melucutkan jawatan Dato' Hussein Ahmad (yang juga Timbalan Menteri Besar Kelantan) sebagai Pengurus Lembaga Tanah dan Perhutanan Negeri, (iaitu "Jawatankuasa" yang antara lainnya bertanggungjawab meluluskan tender permohonan melakukan kegiatan pembalakan) yang dipegangnya sejak 1978. Jawatan tersebut kemudianya telah "diberikan" kepada Menteri Besar, Dato' Muhamad Yaacob.

Tindakan Tengku Razaleigh ini "diperlakukan" mempunyai pertalian yang rapat yang penyelewengan yang berlaku di dalam pengagihan kawasan balak di negeri Kelantan. Lanjutan daripada itu, Dato' Muhamad Yaacob juga telah meminta agar Dato' Hussein Ahmad tidak lagi terlibat dengan urusan pentadbiran Kerajaan Negeri. Oleh itu, bagi memenuhi permintaan Menteri Besar ini, Tengku Razaleigh melalui Pilihanraya Umum 1982 telah memindahkan Dato' Hussein Ahmad ke kawasan Parlimen Rantau Panjang. Akibatnya Timbalan Menteri Besar itu telah tewas ditangan calon PAS, Haji Hassan Mohamad, bekas Penolong Setiausaha UMNO, di Ibu Pejabat UMNO

Kuala Lumpur. Terbit daripada rasa tidak puas hati ini, Dato' Hussein Ahmad akhirnya telah memberikan sokongannya kepada Dato' Musa di dalam pertandingan merebut jawatan Timbalan Presiden UMNO pada tahun 1981.

Hal ini telah dimaklumkan kepada penulis oleh bekas pembantu kanan Dato' Muhamad Yaacob, juga temubual dengan Tengku Razaleigh Hamzah, di Kuala Lumpur, pada 25 Julai 1989. Dalam temubual itu, Tengku Razaleigh telah menafikan beliau, secara peribadi, terlibat di dalam tindakan "mengenepikan" Dato' Hussein. Tindakan itu dilakukannya semata-mata kerana memenuhi kehendak Menteri Besar Kelantan. Sebagai Ketua UMNO/Barisan Nasional Kelantan, beliau agak sukar untuk menolak kehendak Menteri Besar itu.

51. Pada mulanya PAS telah memenangi 10 buah kerusi, iaitu 8 melalui pertandingan dan 2 lagi melalui menang tanpa bertanding, iaitu di Kemumin (kawasan milik Berjasa) dan Selising (kawasan milik UMNO). Walau bagaimanapun, selepas mahkamah mengisytiharkan kemenangan tanpa bertanding itu tidak sah, (dan pilihanraya kecil diadakan), PAS telah berjaya mempertahankan kerusi Kemumin, tetapi tewas di Selising. Berikut itu, jumlah kerusi PAS menjadi 9, dan UMNO telah bertambah kepada 22 buah kerusi.

52. Berdasarkan pertemuan formal dan tidak formal dengan para pemimpin/tokoh UMNO Kelantan, (semasa penyelidikan ini dilakukan), mereka penuh yakin bahawa pengaruh peribadi Tengku Razaleigh amat "berharga" dalam usaha UMNO/Barisan Nasional mengekalkan kerajaannya di Kelantan.

53. Suruhanjaya Pilihanraya, **Laporan Pilihanraya Umum Malaysia 1982**, Percetakan Negara, 1983, hal. 173.

54. Keadaan ini telah memaksa Dato' Musa menjelaskan kepada rakyat Kelantan bahawa pertandingannya dengan Tengku Razaleigh tidak akan menjelaskan proses pembangunan di negeri itu. Malahan, mereka berdua telah sama-sama "berganding bahu" untuk membangunkan Kelantan. Lihat, **Berita Harian** dan **Utusan Malaysia**, April 12, 1982

55. Tengku Razaleigh, secara peribadi, mengakui bahawa "tempo" dan suasana sudah tidak sama lagi dengan keadaan yang wujud selepas pertandingan pada tahun

1981, di mana Tun Hussein Onn, bekas Presiden parti dan Dato' Seri Dr. Mahathir telah meminta beliau agar terus berada di dalam kabinet. Justeru, beliau bersedia untuk berada di luar kerajaan.

Walau bagaimanpun, selepas pemilihan pucuk pimpinan UMNO 1984, beliau tidak ragu-ragu meletakkan nasib masa depannya (dalam kerajaan) kepada Dato' Seri Dr. Mahathir. Lihat, **New Straits Times** dan **Berita Harian**, Jun 16, 1984, dan **New Straits Times**, August 24, 1984.

56. Perbincangan lanjut lihat, Mohd Ali Kamarudin dan Hanapi Dollah, **op.cit.**, hal. 119-132. Lihat juga, **The Star**, June 19, 1984.

57. Dalam Pilihanraya Umum 1982, Berjasa telah diperuntukan sebanyak 13 kerusi, tetapi parti itu hanya mampu memenangi 4 kerusi sahaja. Manakala pada tahun 1986 pula Berjasa tidak meletakkan calonnya di Kelantan kerana membantah tindakan UMNO menerima Hamim sebagai anggota Barisan Nasional. Sedangkan bagi Berjasa, para pemimpin Hamim merupakan bekas pemimpin PAS yang telah menimbulkan krisis kepemimpinan PAS pada tahun 1977, sehingga melahirkan Berjasa setahun kemudian. Perlu diingat, di dalam pilihanraya 1978, Berjasa telah berjaya memenangi 11 buah kerusi di Dewan Undangan Negeri Kelantan.

58. Lihat, Mohd Ali Kamarudin dan Hanapi Dollah, **op.cit.**, hal. 114-147.

59. Berikut dari itu, para pemimpin UMNO Kelantan telah mengadakan pertemuan dengan Dato' Seri Dr. Mahathir, dan meminta agar Tengku Razaleigh terus dikekalkan di dalam parti dan kerajaan. Pihak Pergerakan Pemuda dan Wanita UMNO Kelantan juga telah mengambil sikap yang sama. Lihat, **New Straits Times**, June 13, 1984, dan **The Star**, June 13, 16 & 19, 1984.

60. Rumusan ini berdasarkan kepada pandangan yang dikemukakan oleh tokoh-tokoh UMNO tempatan, semasa penyelidik melakukan kajian mengenai "Pilihanraya Umum 1980 Di Kelantan". Keterangan lanjut lihat, Mohd. Ali Kamarudin dan Hanapi Dollah, **op.cit.**, hal. 120-129.

61. **Ibid.**,

62. Temubual dengan Dato' Nik Hassan Nik Yahya, di Kota Bharu, pada 8 Ogos 1987, dan juga temubual dengan Haji Muhamad Idris, di Pasir Putih, pada 21 November 1987.

63. Semasa Menteri Besar Kelantan dan Ketua Bahagian UMNO negeri itu mengadakan pertemuan dengan Dato' Seri Dr. Mahathir, (berhubung dengan masa depan politik Tengku Razaleigh) Dato' Hussein Ahmad, Ketua UMNO Bahagian Rantau Panjang telah tidak hadir di dalam pertemuan itu. Pada Dato' Hussein Ahmad, Tengku Razaleigh tidak perlu dikekalkan dalam kabinet Dato' Seri Dr. Mahathir selepas beliau tewas pada 1984. Lihat, **The Star**, Jun 13, 1984.

64. Rujuk notakaki No. 60.

65. **Ibid.**,

66. Keyakinan ini telah diluahkan oleh Tuan Guru Haji Nik Aziz Nik Mat, Persuruhjaya PAS Kelantan, kepada penulis sewaktu ditemubual, di Kota Bharu, pada 10 September 1986.

67. Perletakan jawatan Dato' Musa sebagai Timbalan Perdana Menteri pada awal 1986 telah menyebabkan para penyokong beliau tidak mempunyai tempat di dalam Pilihanraya 1986 di Kelantan. Kekosongan ini telah dipenuhi oleh para pengikut setia Tengku Razaleigh, walaupun ketokohan mereka tidak disenangi oleh ahli-ahli UMNO Kelantan. Di antara mereka yang terpilih ialah Ibrahim Ali (Parlimen Pasir Mas), Datuk Ariffin Salleh (DUN Banggol), Datuk Muhamad Haji. Ali (Parlimen Nilam Puri), Dato' Dr. Nik Hussien Wan Abd Rahman (Parlimen Kuala Krai), Raja Mahmud Raja Mamat (DUN Bandar Pasir Putih), Wan Muhamad Wan Abu Bakar (DUN Selising), Ariffin Said (DUN Manik Urai), dan Mohamad Isa (DUN Guchil).

68. Lihat, **Watan**, Ogos 11-13, 1986.

69. Mengikut Tuan Guru Haji Nik Aziz, selepas sahaja pengumuman dibuat tentang perlantikan Tengku Razaleigh sebagai Pengarah Bersama Pilihanraya UMNO/Barisan Nasional Kelantan 1986, beliau dapat merasakan bahawa harapan PAS untuk memenangi pilihanraya tersebut tidak

"secerah" sebelum itu. Temubual dengan Tuan Guru Nik Aziz Nik Mat, di Kota Bharu, pada 10 September 1986.

70. Setelah terlibat secara aktif di dalam kempen Pilihanraya 1986, Tengku Razaleigh dan para penyokongnya lebih banyak berada di kawasan yang dianggap "bermasalah" itu, berbanding dengan kawasan yang ditandinginya iaitu Gua Musang. Di antara kerusi UMNO yang dianggap kurang selamat ialah kawasan Dewan Undangan Negeri Banggol, Peringat dan Jelawat. Manakala kerusi Parlimen pula ialah Pasir Mas dan Nilam Puri.

Di Pasir Mas, Ibrahim Ali, calon yang mewakili UMNO di dalam satu ceramahnya pada 2 Ogos 1986 antara lain telah memberitahu orang ramai bahawa "Tengku Razaleigh yang meminta beliau bertanding di kawasan tersebut". Malahan, beliau juga telah mengatakan, "dia hanya mewakili Tengku Razaleigh, yang sebenarnya Tengku Razaleigh yang bertanding di Pasir Mas, dan bukannya Ibrahim Ali".

Begitu juga dengan Ahmad Rastom yang menjadi calon UMNO di kawasan Dewan Undangan Negeri Bunut Payung. Para penyokong beliau telah mengedarkan buku kecil yang menceritakan latar belakang peribadinya, dan apa yang menarik, di halaman pertama buku itu terpampang gambar beliau bersalaman dengan Tengku Razaleigh.

71. Perbincangan lanjut lihat, Mohd Ali Kamarudin dan Hanapi Dollah, *op.cit.*, hal. 131-132.

72. Disebabkan tidak wujud jalan penyelesaian kepada krisis tersebut, pihak Majlis Tertinggi UMNO kemudiannya telah campurtangan dan menggantung UMNO Bahagian Tumpat.

Penulis telah cuba mendapatkan keterangan lebih lanjut (mengenai krisis Tumpat ini) daripada Dato' Muhamad Yaacob dan Encik Omar Awang Kecik (bekas Timbalan Ketua UMNO Bahagian Tumpat), malangnya kedua-dua tokoh tersebut agak keberatan untuk membicarakan hal ini. Walau bagaimanapun, gambaran ringkas mengenai krisis kepimpinan ini, sila lihat, *Berita Harian*, Disember 18, 1984, dan *The New Straits Times*, Dicember 18 & 24, 1984. Lihat juga, *The Star*, September 19, 1985.

73. Walaupun terdapat beberapa tokoh UMNO, termasuk Ketua Bahagian Rantau Panjang tidak puas hati dengan tindakan Tengku Razaleigh ini, namun tiada pula diantara mereka yang membuat "tentangan" secara terbuka terhadap hasrat putera raja itu.

Mengikut Tengku Razaleigh, sebelum pertandingan 1987 diadakan, beliau telah menemui perwakilan Kelantan (seramai 146 orang) sebanyak lima kali, dan kesemua mereka telah menyatakan sokongannya terhadap tindakan beliau itu. Lihat, **New Straits Times**, May 11, 1987, juga temubual dengan Dato' Ariffin Salleh, di Kota Bharu, pada 9 April, 1988.

74. Hal ini telah dimaklumkan kepada penulis oleh para pegawai kerajaan negeri yang rapat dengan Pejabat Menteri Besar Kelantan. Lihat juga, **Utusan Malaysia**, Mei 7, 1987.

75. Perbincangan lanjut lihat, Mohd. Ali Kamarudin, "Kuala Lumpur Dalam Arus Politik Kelantan: Satu Tinjauan Terhadap Kepemimpinan UMNO Negeri dan Kesannya Kepada Kelantan", dalam Mohammad Agus Yusoff (ed), **Perkembangan dan Perubahan Sosio-politik Kelantan, 1955-1995**, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, 1995, hal. 186-187.

76. Dato' Muhamad Yaacob telah diejek oleh para ahli UMNO sewaktu menghadiri pembukaan rasmi Mesyuarat Agung UMNO Bahagian Gua Musang pada tahun 1987. Ekoran daripada tindakan ahli-ahli UMNO itu, Tengku Razaleigh secara terbuka telah memohon maaf kepada beliau melalui akhbar tempatan. Lihat, **Berita Harian**, April 9, 1987.

Keadaan yang sama juga terpaksa dihadapi oleh Dato' Muhamad Yaacob sewaktu beliau menghadiri Majlis Pertandingan Bola Sepak di Kota Bharu. Kata-kata yang berupa ejekan dan penghinaan telah "dilontarkan" oleh para penonton terhadapnya, sebaik-baik sahaja beliau tiba di majlis tersebut.

Malah, menurut satu sumber dari Kota Bharu, terdapat juga rakyat Kelantan yang telah menghantar najis (melalui pos) kepada beliau. Hal ini telah disahkan oleh mereka yang "dekat" dengan Ibu Pejabat UMNO, di Kota Bharu.

77. Dalam pertandingan 1978 itu, Dato' Seri Dr.

Mahathir telah berjaya mendapat 89 pencalonan, tetapi beliau hanya mampu memperolehi 761 undi (51.45%) sahaja. Manakala, Tengku Razaleigh pula, beliau hanya mendapat 37 pencalonan, tetapi jumlah undi yang diperolehinya ialah sebanyak 718 undi. Ini bermakna, Dato' Seri Dr. Mahathir hanya menang dengan majoriti 43 undi sahaja. Lihat, H. Crouch, **op.cit.**, hal.118, dan G. P. Means, **op.cit.**, hal.204.

78. Mengikut kalangan yang rapat dengan Istana dan Kerajaan Kelantan, baginda agak tersinggung dengan kata-kata Dato' Muhamad Yaacob yang berbunyi, "saya berikrar memberikan taat setia yang tidak berbelah-bahagi kepada Dato' Seri Dr. Mahathir". Sedangkan mengikut tafsiran sultan, taat setia tidak berbelah-bahagi seorang Menteri Besar seharusnya kepada raja yang memerintah negerinya.

Manakala mengikut Dato Muhamad Yaacob pula, ucapannya yang berterus terang menyokong Dato' Seri Dr. Mahathir dan tidak pula menyokong Tengku Razaleigh itulah yang menjadi punca kemarahan baginda Sultan Kelantan kepadanya. Yang jelas pada Dato' Muhamad Yaacob, baginda adalah "anti-Mahathir", ekoran daripada krisis perlembagaan (yang mengurangkan kuasa Raja-Raja Melayu) pada tahun 1983. lihat, Chamil Wariya, **Krisis Sultan-Menteri Besar: Apa Sebenarnya Terjadi**, Media Indah Sdn. Bhd, Kuala Lumpur, 1992, hal. 177-178. Juga temubual dengan, Dato' Muhamad Yaacob, di Kota Bharu, Mei, 1994.

79. **New Straits Times**, March 7, 1988.

80. Sebelum melibatkan diri dengan Parti Semangat 46, golongan Razaleigh-Musa ini telah dikenali umum sebagai Team B. Di samping itu, mereka juga turut mengidentifikasi dirinya sebagai anggota UMNO 46.

81. Perbincangan lanjut lihat, Chamil Wariya, **UMNO (Baru): Kelahiran dan Perkembangan Awalnya**, 'K' Publishing & Distributors Sdn. Bhd, Kuala Lumpur, hal. 18-32.

82. Lihat kenyataan Presiden PAS, Haji Fadhil Noor dalam **Mingguan Malaysia**, Ogos 13, 1989.

83. Temubual dengan Dato' Muhamad Yaacob, di Kota Bharu, pada Mei 1994.

84. Rujuk Notakaki No. 78. Juga temubual dengan Dato' Muhamad Yaacob, di Kota Bahru, pada Mei 1994.

85. Rujuk Notakaki No. 78. Walau bagaimanapun, daripada maklumat yang diberikan kepada penulis oleh para pembantu beliau, Dato' Muhamad Yaacob tidak pernah mengubah sokongannya kepada Tengku Razaleigh. Namun begitu, sebagai Menteri Besar dan Ketua UMNO Negeri, beliau "terpaksa" menyatakan sokongan kepada Dato' Seri Dr. Mahathir. Dato' Muhamad Yaacob sendiri dalam temubualnya dengan pengkaji enggan mengulas panjang mengenai hal ini.

86. Chamil Wariya, "**Krisis Sultan-Menteri Besar: Apa Sebenarnya Terjadi**", hal. 86-88 & 179-180

87. Rasa tidak puas hati di pihak UMNO (Baru) wujud kerana kebanyakkan pengawai kerajaan yang terlibat (dengan proses pertukaran itu) adalah terdiri daripada mereka yang bersimpati dengannya. Para pegawai tersebut telah dihantar bertugas ke kawasan-kawasan yang dianggap sebagai kubu kuat PAS-Semangat 46.

Sebaliknya, para pengawai yang bersimpati kepada parti pembangkang pula telah ditempatkan di kawasan yang dipercayai berada di bawah pengaruh UMNO (Baru). Tindakan ini telah dianggap oleh pihak UMNO (Baru) sebagai suatu usaha untuk melemahkannya dan membantu Parti Semangat 46 terutamanya memenangi "kawasan miliknya" itu.

Akibatnya, sebagai bantahan kepada "campurtangan" Istana ini, suatu perhimpunan telah diadakan oleh pihak UMNO (Baru) pada 18 Disember 1988, dengan bertemakan "Menentang Penghakisan Kuasa Rakyat dan Pencemaran Institusi Raja Berpelembagaan". Walau bagaimanapun, tindakan Suruhanjaya Perkhidmatan Awam Negeri Kelantan membuat pertukaran para pegawai kanan kerajaan ini telah mendapat sokongan daripada Persatuan Perkhidmatan Tadbir Negeri Kelantan. Alasannya, tindakan itu "tepat, wajar, dan kena pada tempatnya". Lihat, **New straits Times**, December 11, 1988. Lihat juga, Chamil Wariya, "**Krisis Sultan-Menteri Besar: Apa Sebenarnya Terjadi**", hal. 86-89 & 179-180.

88. Kesimpulan ini berdasarkan pandangan yang diberikan oleh ahli UMNO Kelantan (khususnya golongan veteran), sama ada melalui pertemuan secara formal ataupun tidak, semasa kajian ini dijalankan.

89. Suruhanjaya Pilihanraya, *Laporan Pilihanraya Umum 1990*, Percetakan Kerajaan, Kuala Lumpur, 1992, hal. 160.

90. Perbincangan lanjut lihat, Mohd Ali kamarudin, "Kuala Lumpur Dalam Arus Politik Kelantan: Satu Tinjauan Terhadap Kepemimpinan UMNO Negeri dan Kesannya kepada Kelantan", hal. 186-187.

91. Projek pembangunan yang tertangguh itu adalah bernilai melebihi RM400 juta. Antaranya ialah pembesaran Lapangan Terbang Pengkalan Chepa (RM43.5 juta), pelabuhan kecil Semerak-Kemasin (RM45 Juta), pembinaan Jeti Kuala Besar (RM11 juta), pembinaan landasan kapal terbang Gua Musang (RM10 juta), pembesaran Stesyen Keretapi Gua Musang (RM14 juta), pembinaan Jalan Gua Musang-Kuala Berang (RM202 juta), Pembinaan Jalan Gua Musang-Sungai Chiku melalui Kuala Betis (RM31 juta) dan penyediaan kemudahan infrastruktur di pantai-pantai dan jalan raya dan sebagainya (RM100 juta). Lihat, *Watan*, November 15, 1990, dan Mohd. Ali Kamarudin, "Kuala Lumpur Dalam Arus Politik Kelantan: Satu Tinjauan Terhadap Kepemimpinan UMNO Negeri dan Kesannya Kepada Kelantan", hal. 185.